

Kafkasya

Yıl : 5

Nisan – Mayıs – Haziran 1999

Sayı : 18



TAKDİM

Türk Dünyası'nın küçük bir cüzü olan Karaçay-Malkar Türkleri'nin kullandıkları yerel dil. İlginç bir özellik taşır. Kafkaslarda Miñitav'un (Elburus Dağı) eteklerinde bin yıllardan beri yaşayan bu Türk boyunun dili, İskitler ve Hunlarla başlayıp Alanlar, Sabirler, Bulgarlar ve Hazarlarla devam eden, Kıpçaklarla son şeklini alan ve çeşitli Türk şivelerinin harmanlanmasından ortaya çıkan bir Türk şivesidir. Kafkasların güç erişilir vadilerinde kendine has niteliklerini korumak suretiyle, çağları aşarak zamanımıza kadar gelmiştir.

Karaçay-Malkar yurdunda 1500-2000 yıl önceRunik-Türk alfabesi kullanılmışsa da sonradan (savaşlar-işgaller) sebebiyle unutulmuş ve bu güzel Türk şivesi "yazı dili" olmaktan uzaklaşmıştır. Ancak, çok köklü ve güçlü bir sözlü halk edebiyatı gelişerek varlığını sürdürmüştür. Çok eski devirlerden gelen efsaneler, destanlar, masallar, şarkılar, atasözleri, deyimler, bilmece... fevkalâde zengin bir dil hazinesi teşkil etmişlerdir.

XVIII. yy'ın ikinci yarısından itibaren İslâmî medreselerin yaygınlaşmasına bağlı olarak Arab alfabesine dayalı yazılı edebiyat (uzun bir aradan sonra) yeniden canlanmaya başlamıştır. Özellikle İmamlar devrinde (182'den itibaren) Nakşibendiyye tarikatının toplumda etkinliğini artırmasıyla birlikte zengin bir dinî edebiyat (bilhassa nazım formunda) gelişmiştir. O devre ait yazma eserler zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Bunlardan pek çoğu da göçler, sürgünler ve toplu kıtaller sebebiyle gün ışığına çıkamadan kaybolup gitmişlerdir.

1905'te Rusya'da meydana gelen kısmî serbestliğe bağlı olarak Karaçay-Malkar'da ciddi bir öğretim-eğitim atağı dikkati çeker. Zamanın aydınları ulusal dilde öğretim yapan ilk mekteplerin açılmasına gayret ettikleri gibi buralarda okutulacak ders kitaplarını da kaleme almışlardır. Böylece Karaçay-Malkar Türkçesi yazı dili olma yolunda önemli bir mesafe daha katetmiştir.

1917 Bolşevik Ehtilalinden sonra latin harflerine dayalı ulusal alfabe düzenlenmiş ve maarif hayatı daha da canlanmıştır. Nevar ki Lenin'in ölümü ve Stalin'in ülkeye hakim olmasıyla birlikte bu dımlı gelişme bıçakla keser gibi durdurulmuş ve Kremlin'in inatla "homo sovieticus" yetiştirme politikası her şeye hakim olmuştur. Bu arada latin kökenli ulusal alfabe yasaklanmış ve yerine Kiril kökenli ve yerel şivelere göre hazırlanmış bir alfabe va'zedilmiştir (1928). Böyle bir maarifin sonucu olarak "*şeklen millî, içerik bakımından marksist-leninist*" eserler, müstemleke halklarının millî kültürlerini tahrip edecek bir düzeye çıkmıştır. Buna rağmen ulusal kültürün yaşatılmasına taraftar olanlar ile aşırı sovyetçiler arasında (bugüne kadar tarihi yazılmayan) ciddi bir mücadele başlamıştır.

Bu karanlık dönemin, ulusal kültürlerin kendi hayatîyetlerini koruma yönünden çok ilginç bir tarihi vardır. Düşünce ve ifade hürriyetinin olmadığı bir ortamda Sultan Galiyev gibi

düşünen yazarlar, hayatlarını ortaya koyarak değerli eserler vücuda getirmişler, anadiline altın çağı yaşatmışlardır. Tabiatıyla pek çok marksist-leninist içerikli methiyeler, ruhsuz manzumeler, nesir formunda pespaye kitaplar da boy göstermiştir. Ama, zamanla bu türlü eserlerin tamamı unutulup gitmiştir.

Bu dönemde; nazım formu (geçmiş eskilere dayandığı için) iyi bir gelişme gösterdi. Küçük Bayramuk (Bayramuklanı Küçük), Yusuf Haçır (Haçırılanı Yusuf), Kâzım Möçü (Möçülanı Kâzım), Malkarlı Muhammat gibi aydın şairler modern Karaçay - Malkar nazımının temelini daha geçen asırda atmışlardı. Bunları, Sovyet döneminden önce İslam Kırımşavhal ile İsmail Akbay takip etti. İslam, Petersburg'da tahsil gördüğü için Rus edebiyatını, İsmail De İstanbul'da tahsil gördüğü için Osmanlı-Türk edebiyatını yakından tanıdı. Her ikisi de Karaçay-Malkar edebiyatının dış dünyaya açılan pencereleri oldular. İhtilalden sonra; Ömer Ali (Aliylanı Umar), İslam Hubiy (Hubiylanı İslam), Hasan Appa (Appalanı Hasan), Muhammat Eney (Eneylanı Muhammat), Kellet Ulbaş (Ullubaşlanı Kellet), Yusuf Nostu (Nostulanı Üsüf) gibi sosyalizmi kendi halklarının yükselmesi ve mutluluğu için benimseyen (sultan Galiyevci) fikir ve sanat adamları ve cemaat hadimleri hayatlarını ortaya koyarak ulusal kültürlerine ve benliklerine hizmet ettiler ve bu yolda canlarını da feda ettiler. Bu yiğit vatansever insanların hepsi Stalin'in buyuruğu, daha doğrusu SBKP-Polit Bürosu'nun kararıyla genç yaşta ölümü tattılar.

"Kara Kübür = Kara Sandık" isimli romanıyla Hasan Appa modern Karaçay-Malkar nesrinin temelini attığı gibi Karaçay şivesinin edebi dil haline gelmesinde de büyük katkıda bulundu. Hasan Appa sözügeçen romanında Karaçay şivesini o kadar güzel bir üslupla kullanmıştır ki bu eser dil güzelliği ve akıcılığı bakımından diğer şivelerdeki en başarılı benzerleriyle yarışacak kapasitededir...

Despot rejime rağmen; ulusal kültür değerleri olan efsaneler, destanlar, masallar, anonim halk şarkıları, atasözleri, deyimler, bilmeçeler... alan araştırmaları yapılarak yine bu dönemde toplandı ve arşivlendi.

Karaçay-Malkar'ın maarif ve kültür hayatındaki bu olumlu gelişmeler, 1943-44 yıllarında icra edilen topyekün sürgün ve soykırım hareketiyle beraber bıçakla keser gibi durmuştur. 14 yıl süren zorlu sürgün sonrası anavatana döndükten sonra, kültür ve maarif hayatı büyük bir iştiaqla yeniden canlandırıldı. Kaysın Kuli (Kuliylanı Kaysın), Halimat Bayramuk (Bayramuklanı Halimat), Tanzila Zumakul (Zumakullanı Tanzila), Tahir Koban (Kobanlanı Tahir), İbrahim Mame (Mamelanı İbrahim), Bert Gurtu (Gurtulanı Bert), Sait Otar (Otarlanı Said), Nazifat Kağıy (Kağıylanı Nazifat), Asiyat Kara (Karanı Asiyat), isimlerini saymaya imkân bulamadığımız daha pek çokları Karaçay-Malkar Edebiyatı ile dilinin yeniden canlanıp gelişmesinde büyük hizmetlerde bulundular. Bunları, günümüzün kuşağı izledi.

Bütün bu hizmetler verilirken şairler ve yazarlar kolayı başarmadılar. Çok hassas bir denge kurarak hem despot müstemleke rejimini memnun etmeye çalıştılar hem de ulusal nitelikli eserler vücuda getirdiler. Bu akımın tipik örneklerinden olan; Kaysın Kuli, Malkar'da, Halimat Bayramuk Karaçay'da hem nazım hem de nesir dallarında olağanüstü başarı sağladılar. Bunların ve benzerlerinin tüm eserlerinde mahut dönemin ateistik yankılarını ve marksist-leninist ideolojinin klasik görüntülerini bulmak mümkündür. Ancak, mazur görmek zorundayız. Ateizmin ve marksizmin ders olarak okutulduğu ve hukukun işlemediği bir ülkede bu şartı yerine getirmeden şair veya yazar olmak mümkün değildi. Topyekün bir direrenme hem ulusal kültürün hem de aydınların daha önce olduğu gibi topyekün yokedilmelerine yol açabilirdi. Keza sanatçılar tek mısra, tek satır yayımlatamazlardı. 1924'ten 1984'e kadar tam 60 yıl devam eden bu kâbus perestrojka ile birlikte tüm Sovyetlerin hayatından çıktı ve 1991'de de yerini tam bir serbestliğe bıraktı.

Zaman zaman düşünmüşümdür: pek çok manzum ve mensur eserin yazarı bugün sağ olsalardı, eserlerinin içeriklerini yeniden gözden geçirerek, ekleme ve çıkarmalar yapmak suretiyle yeniden kaleme alırlar mıydı? Büyük bir kısmı bunu severek, heyecan duyarak yaparlardı. Ama bu imkân, sadece yaşayanlar için varittir. Bakalım onlar eserlerinin yeni baskıları yapılırken nasıl davranacaklar? Bunu zaman içinde göreceğiz. Hemen ifade edeyim ki bu davranışta bulunanların, Türk Dünyası'nın sevgilisi haline geleceklerine kimsenin kuşkusu olmasın.

Perestroykadan beri öze dönüş daha da yoğunlaşmıştır. Emperyalistlere tabasbus gösterenler açıkça tahkir ediliyorlar. Ancak hür düşünüp hür yazarlar kendilerini kabul ettireceklerdir. Bu arada, sanatçıların eserlerinin basılmasında devlet katkısı da ortadan kalkmıştır. Telif edilen kitapların yayımlanması veya yeni baskılarının yapılması en büyük sorun haline gelmiştir.

Müstemlele halklarının mutlu bir yaşam sürdüklerini tarih yazmamıştır. Bir sıkıntı giderse, onun yerine bir başka sıkıntı gelmiştir. Karaçay-Malkar'da da aynı acı gerçek bahis konusudur. Maddi imkân var iken düşünce ve ifade hürriyeti yoktu; düşünce ve ifade hürriyeti doğunca da maddi imkânlar gözden kayboldu. Bakalım zaman ne getirecek?

Bu çok genel bilgileri sunduktan sonra sadede gelelim.

Biz bu çalışmamızla iki Türk şivesi arasında organik bir bağ kurmayı amaçladık. Karaçay-Malkar nazmından seçtiğimiz manzumeleri İstanbul şivesine (Türkiye türkçesine) aktardık. Aktarma işini de, yabancı bir dilden terceme eder gibi değil de (mümkün mertebe) kelimesi kelimesine aktarmaya gayret ettik. İtiraf edelim ki fazla da zorlanmadık. Keza şiir tekniğine de bağlı kalmaya özen gösterdik. Kendimiz şair olmasak da, şair hocamız menhum Behçet Necatigil'den öğrendiklerimizin çok yararını gördük.

Kitabın bir sayfasında orijinal metni, diğer sayfasında da Türkiye türkçesine aktarılmış halini göreceksiniz. Mamafiyh, kısa mısralardan oluşan metinlerin hem orijinalini hem de aktarılmışını aynı sahifede de görebileceksiniz. Türk Dil'i ni iyi bilen kişilerin çok dikkatli ve yavaş okumak kaydıyla orijinal metni fazla bir zorluk çekmeden anlayacakları kanatini taşıyoruz. Karaçay-Malkar şivesi, Türk lehçe ve şiveler coğrafyasının tam odak noktasında yer almıştır. Onu iyi bilen biri, İtil-Ural şivelerini, Türkistan şivelerini, Uygur şivesini, Kırım, Balkanlar, Önsasya ve Azerbaycan'da kullanılan şiveleri kolaylıkla anlayabilir. Keza, çok eski devirlere ait yazılı metinlerdeki arkaik kelimelerden bir çoğu da bugünkü Karaçay-Malkar şivesinde canlılığını korumaktadır. Karaçay-Malkarlılar sadece Çuvaş ve Sibiryâ Türklerinin kullandıkları şiveleri anlamakta güçlük çekerler.

Karaçayçanın bu özelliği sebebiyle çalışmamızın türkoloji öğrenimi verilen fakülteler ile bu alanda araştırma yapan kişiler nezdinde ilgi göreceğini umuyoruz. Asıl amacımız, iki kardeş şive ve edebiyat arasında organik bağ kurarak daha yoğun bir kültür alışverişini kolaylaştırmaktır. Tüm Türk şive ve lehçeleri arasında aynı alışveriş yoğun biçimde sürdürülecek olursa, yakın bir gelecekte alfabe birliğine, gramer birliğine, dil ve kültür birliğine doğru esaslı adımlar atılacak ve alt yapı fiilen inşa edilecektir. Keza, kelime ve deyim mübadelesiyle şiveler ve lehçeler daha da zenginleşeceklerdir.

Elinizdeki kitabı (bir antoloji için gereken şartları tam olarak ihtiva etmese de) "*antoloji*" olarak kabul edebilirsiniz. Burada 23 şairin seçme manzumesine yer verilmiştir. Bu demek değildir ki Karaçay-Malkar'da sadece 23 şair vardır. Adını bildiğimiz veya bilmediğimiz daha pek çok şairin varlığından haberdarız. İki sebepten ötürü çalışmamızı sınırlı tuttuk: birincisi; tüm şairlerin seçme manzumelerini, sahife adedi sınırlı bir antolojiye sığdırmak imkânsızdı. İkincisi; zaten bunların hepsinin eserlerine temin ederek seçme imkânından da mahrumduk. Bu bakımdan antolojiye manzumesi girmeyen sanatçılar (hayatta olanlar) yanlış yorum yapmasınlar. Hiç biri hakkında önyargımız yoktur. Elimizdeki

kişisel şiir kitapları ile antolojileri tarayarak seçme diyebileceğimiz manzumeleri tespit ettik. Bunları tekrar bir elemeye tabi tutarak kitaba girecek manzumeleri belirledik. Ünlü şairlerden birçoğunu (yer darlığı sebebiyle) dahil edemedik. Mesela Bicilanı Ashat (Ashat Bici), Hubiylanı Osman (Osman Hubiy) , Oruslanı Mahamet 'Mahamet Orus), Otarlanı Kerim (Kerim Dtar), Gurtulanı Salih (Salih Gurtu), Töppelanı Alim (Alim Töppe)... bunlardan hemen ilk akla gelenlerdir. Keza, sürgün sonrası kuşaktan da pek çok yetenekli şairin yetiştiğini biliyoruz. Bunların hepsini zaman ve zemin buldukça Türkiye'de tanıtmaya çalışacağız.

Burada hemen hatırlanaca ve sorgulanacak bir isim vardır: Karaçay'ın ünlü halk ozanı Koçharlanı Bağır ulu Kaspot (Koçharların Bakırın oğlu Kaspot). Bu ünlü isim de kitabımıza girmemiştir. Sebebi de şudur: herşeyden önce, Kaspot tarafından telif edilen bir manzume bulamadık. Karaçay Poezyanı Antologiası isimli kitapta ozanın kendi şiirlerinden (şarkılarından) ziyade güzel yorumladığı ve başkalarına da öğrettiği kadim halk şarkıları ve destanları yer almıştır. Sözü geçen antolojide Kaspot tarafından söylendiği kaydedilen marksist-leninist içerikli manzumelerin, piri fâni yaşında olan bir ozan tarafından söylenebileceği mantıkla pek bağdaşmıyor. Bu sebepten Karaçay Poeziasının Antologiası isimli eserde Kasbot'un hanesine yazılan manzumeleri almaya cesaret edemedik. Aslına bakılacak olursa, Bağır ulu Kaspot tipik bir halk ozanıdır. Güzel sesiyle eskiye ait ağıtları, kahramanlık türkülerini, halk türkülerini (bunların hepsi anonimdir) çok güzel yorumlamasıyla ün kasanmıştır. Bir asırdan fazla yaşayan ozanın son yıllarını evinde geçirdiği muhakkaktır ki bu yıllar Sovyer rejimi dönemine rastlar. Bu arada aşk, tabiat, günlük olaylar, vs. gibi temaları işleyen pek çok türkü yaktığı da bilinen bir gerçektir. Bunların çoğu geçen yüzyılda yapılmış ve yazıya da geçirilmemiş olduğundan halk türkülerıyla karışarak anonimleşmişlerdir. Ümmi olduğu için şiirlerini kendisi de kaydetme imkânını bulamamıştır. Araştırmacılar gerçek türkülerini/manzumelerini ayırmaya çalışmışlardır. Hatta, Kasbot'un türkülerini/manzumelerini içeren bir kitap da yayımlanmıştır. Ancak bu kitabı görüp değerlendirme fırsatı bulamadık. Her ne kadar türkülerinden, manilerinden örnekler veremesek de ünlü Karaçay Halk Ozanı Kaspot Koçhar'ı uzun uzun anmak suretiyle hakkını teslim etmiş olduk. Kaspot, Karaçay-Malkar edebiyatının kilit taşıdır, unutulmazlar arasındaki yerini çoktan almıştır.

Asırlar boyu Rusya'nın hegemonyası altında yaşayan ve her türlü hak ve hürriyetlerden mahrum olan Türk boylarının yetiştirdiği sanatçıları, özellikle edebiyatçıları objektif olarak değerlendirmek güçtür. Dikta rejiminin talimatıyla edebiyat yapmak zorunda kalan bir sanatçıdan özgün / orijinal eserler beklemek hatadır. Buna rağmen pek değerli eserler ortaya koyanları da takdirle hatırlamak gerekir. Bütün bu sanatçıların "Millî" olan hiç bir temayı özgür bir şekilde işlemeye erkinlikleri (hürriyetleri) yoktu. Ya rejim ve onun getirdiklerine methiye yazacaklar ya da havadan sudan dem vuracaklardı. Özellikle Sovyetler döneminde bu fasit yöntem geçerli olmuştur. Şairlerin işledikleri temalar aynı kalıptan çıkmış gibi birbirinin aynısıdır ve sıkıcı bir monotonluk vardır: Lenin'e övgü, sosyalizmi göklere çıkarma, kızıl bayrak, kızıl asker, proleterya, sosyalist ahlak, sosyalist yarı, zenginlerin fakirleri ezmesi, beylerin köleleri insan yerine koymayışları, din adamlarını yerme ve hicvetme, din düşmanlığı, ateizm, dünya emekçileri, İspanya iç savaşında faşistlere karşı savaşan ıspanyol kızları, komsomollar, Sovyetlerin olağanüstü başarıları, "Büyük Anavatan Savaşında" faşistlere karşı verilen şanlı mücadele ("Büyük Anavatan Savaşı" Ruslar için doğrudur, ya Rus olmayanlar için ne ifade ediyor ki ?). Yukarıda geniş listesi verilen temaları tüm şairler işlemek zorundaydı. Bu şartı yerine getirmeyenlerin manzumeleri kesinlikle basılmaz, kendileri de "Sovyet Yazarlar Birliği " ne kabul edilmezler. Hal böyle olunca da şair veya yazar olmak mümkün olmaz. Rejimi edip güvenini kazanan

şairler için suya sabuna dokunmayan temalar da bellidir: elma ağacı, küçük serçe, seher bülbulü, çocuk manzumeleri, pastoral poemalar, bilinenleri tekrardan ibaret olan didaktik manzumeler, eski efsane ve masalları manzum hale getirme, güneş, ay, yıldızlar, yağmur, kar, ebemkuşağı, samanyolu, Kafkas dağları, Miñitav, Koban Irmağı, yeşil vadiler, çağılayan sular, oynayan geyikler, vahşi hayvanlar, aşk manzumeleri, vs...

Millî değerler, millî benlik, millî kültür, insan hak ve hürriyetleri, Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, dînî-ahlâkî konular vs... kesinlikle yasaktır. Bu konuları işlemeye cesaret gösteren şair, boş bulunur da bu basiretsizliğin ürünlerini ortaya koyacak olursa, artık sanat hayatı bitmiştir, burjuva milliyetçidir, halk dumanıdır, hazin bir son onu beklemektedir.

Hal böyle olunca, müstemleke halkları arasından çıkan saratçıların, yazarların, şairlerin gerçek kişilikleri hakkında hüküm vermek adeta imkânsız hale gelmektedir. Keza, bir fikir sahibi olmak için de eserlerini görüp incelememiz icap eder. Binaenaleyh, kitabımızın "Açıklamalar" bölümünde verdiğimiz bilgiler objektif hükümler değildir. Asgari ölçüde bir fikir vermeye matuftur. Zira, birkaç tanesi hariç, diğerlerinin tüm eserlerini temin edip baştan sona kadar araştırma ve inceleme imkânı bulamadık. Bu imkânı bulabilmek için Karaçay ve Malkar'a gidip uzun süre orada araştırma yapmak lâzımdır. Öteyandan, tanınmış şairlerin pek çoğunun (birkaç tanesi hariç) tüm eserleri de yayımlanmış değildir. Bildiğimiz kadarıyla bugünkü Karaçay-Malkar'da bunun için özgürlük de yoktur, maddî imkân da yoktur. Perestroyka ile birlikte gelen özgürlükler bu defa nasyonalist kesilen Rus rejimi tarafından süratle kısıtlanmıştır.

Bizim çalışmamız bir başlangıçtır. Daha kusursuz, daha mükemmel eserler, antolojiler de yayımlanacaktır. Eksiklerimizin iyi niyetimize bağışlanacağını umuyoruz. Çalışmamız amacına ulaşırsa, millî kültürümüze karınca karınca katkıda bulunduğumuz için mutlu olacağız.

Ekim – 1997 Eskişehir

Kâzim Möçü¹

EŞİTİLRİMİ HAPARIBIZ ?

Uzak kalıp tavarıbiz,
Kıyın boldu safaribiz,
Arıdıla sanlaribiz.
Az kaldıla savlaribiz.

Bılay boldu kadarıbiz,
Nedi aña madaribiz,
İyman izlep acaşhanbiz,
Eşitilirmi haparibiz?

1944

UÇUZ BOLDU

Olturdula, burun bizde
Carlı, kart da, biy da birge.
Tabındıla bir Teyrige,
Birlik boldu elibizde.

Biy biyliğin anda kördü,
Karıvsuzğa karuv berdi!
Elni işin etip keldi,
Bek sıylığa da tergeldi.

Düşmanladan saklay bildi,
Birge oynap birge küldü,
El süygenni ol da süydü,
Buşuvlada birge küydü.

Endi biylik uçuz boldu,
Adet-töre kutsuz boldu,
Biz körmeybiz oñnu solnu
Kimdi izlegen aman colnu?

1888

DUYULUR MU HABERİMİZ ?

Uzak kaldı dağlarımız,
Hazin oldu seferimiz,
Yoruldu âzalarımız,
Az kaldı sağ olanımız.

Böyle oldu kaderimiz,
Nedir ona çaremiz,
İman arayıp kaybolduk
Duyulur mu haberimiz?

1944

UÇUZ BOLDU

Eskiden otururdu bizde
Fakir, yaşlı, bey birlikde.
Tapındılar birTanrı'ya,
Birlik oldu ilimizde.

Bey beyliğin orda gördü,
Güçsüzlere güç verdi.
Halkın işini yapıp geldi,
Çok hürmet de edildi.

Düşmandan saklamayı bildi,
Birlikte oynadı, birlikte güldü,
Elin savdığını oda sevdi,
Dertleriyle dertlenip üzüldü.

Artık beylik ucuz oldu,
Adet-töre kutsuz oldu,
Görmüyoruz sağı solu,
Kim arıyor kötü yolu ?

1988

Kâzım Möçü

BALŞİBİKLİK²

Balşibiklik aman keldi,
Urup halkı eki böldü,
Bilimlile savdan öldü,
Oy, bizge ne halla keldi!

Ov balşibik, şav kadetle³
Kaydan çıkdı bu adetle?
Bir birine üre itle,
Teşilmeydi aman dertle.

Saz boldula carık betle,
Az boldula haraketle,
Kalmadıla bereketle,
Buzulup ketell ötle.

KIZIL BAYRAK

Miñ toğuzcüz oncedide
Lenin salğan kızıl bayrak
Akılları keñ kaçırdı,
Kimiñ cıyav, kimiñ cayrak.

KAPSALA

Ençini ariv körmeydile
Aña erkinlik bermeydile,
Mekkâğa cibermeydile,
Kapsala aman sermeydile.

KAYRI KETTİLE ?

Ne açı zaman keldi bizge:
Davaytılp kertibizge,
Ters tebinip közübüzge,
Cetdimi aç közüv, bizge?

Kayrı ketdi Eney ulu⁴?
Kayrı dumpsa Gemu ulu?
Oş, ne bolduñ Nostu ulu?
Kayrı iydile Aliy ulu?

Sen Nazir, kayda coyulduñ?
Sen Kellet, kayda soyulduñ?
İgi adam kalmay neteyim?
Bir tıñlık bolmay neteyim?

Oy ne zaman keldi!
Oy, ne açı zaman keldi!
Oy, ne kıyın zaman keldi!
Oy, zorluk zaman keldi!

BOLŞEVİKLİK

Bolşeviklik kötü geldi,
Vurup halkı iki böldü,
Bilimliler hepten öldü,
Oy, bize neler oldu!

Kem bolşevik, kemter kaderler,
Nerden çıktı bu adetler?
Birbirine üren itler,
İyileşmiyor ağır dertler.

Sarardılar aydın yüzler,
Azaldılar zenginlikler,
Kalmadılar bereketler,
Çatlayıp gidiyor ödler.

KIZIL BAYRAK

Bindokuzyüz onyedide
Lenin diken Kızılbayrak,
Akılları baştan aldı,
Kimi yaya, kimi paytak.

ISIRINCA

Özel mülkü iyi görmüyorlar,
Ona izin vermiyorlar,
Mekke'ye göndermiyorlar,
Isırınca da çok ısıyorlar.

NEREYE GİTTİLER?

Ne acı zaman geldi bize:
Dava açıldı doğrumuza,
Ters tepinip gözümüze,
Erişti mi açlık vakti bize?

Nereye gitti Eneyoğlu?
Nerde kayıpsın Gemuoğlu?
Oy, ne oldun Nostuoğlu?
Nereye sürdüler Alioğlu?

Sen Nazir, nerde yok edildin?
Sen Kellet, nerde yüzüldün?
İyi adam kalmadı ne yapayım?
Bir huzur gelmedi ne yapayım?

Oy, ne kötü zaman geldi!
Oy, ne acı zaman geldi!
Oy, ne zorlu zaman geldi!
Oy, ne zalim zaman geldi!

İslam Kırımşavhal⁵

BÖRÜ BILA KİŞTİK

Amanlıkni koymağan,
Aşap aşdan toymağan.
Çegetlede taphırda,
Kölekgede salkında,
Kuyruk uçun kayırıp
Börü degen çaşayed,
Mal eslese cayılıp
Tutayed da aşayed.
Ulak tumak ayırmay,
Urlağandan talmayed.
Sırtha colğa cayılmay
Bir keçeni kalmayed.
İtle alıp tuvaylap
Maravçula çaptıla.
Milliklağa soylanıp
Uruçunu taptıla.
Kuyruğundan koynundan
Kulağından boynundan,
Cabişdıla, kapdıla,
Örge eñişge tartdıla.
Hahay etip sermeşip
Cağalaşıp örleşip,
Artı allı culkundu,
Küçden butdan kutuldu.
Katı turup talağı,
Hır hır etip tamağı,
Avzu tili açılıp
Silegeyi çaçılıp,
Erni burnu kan bolup,
Tört canına ter urup,
Börü keldi tiyrege,
Buğunurğa üylege.
Arbazlağa kirirge
Adamladan korkayed,
Tınçırağın bilirge
Örge eñişge cortayed.
Üy artında pylanıp
Kökge karap esnedi,
Künturuşda soylanıp
Bir kiştikni esledi.
Közlerinden tönñerep
Cılamukla kaşladı,
Kuyruğundan çögelep
Bılay aytıp başladı:
-Kiştik, canım, akıllım!

Kötülüğü komayan
Yiyip aşdan doymayan,
Ağaçlıkta yamaçta,
Gölge yerde açıkdı,
Kuyruğunu kaldırıp
Börü denen gezerdi.
Hayvan görse otlayan
Tutup onu yerdi.
Oğlak koyun demeden
Aşırmaktan doymazdı,
Dağda belde dolanmadan
Bir gece bile kalmazdı.
İtlerini saldırtıp
Nişancılar koştular,
Leş üstüne çullanmış
Aç gözlüyü buldular.
Kuyruğundan koynundan,
Kulağından böynundan,
Yapışıp diş geçirdiler,
Yukarı aşağı çektiler.
Havlaşıp dalaşarak,
Yırtışıp hırlaşarak,
Arkası önü yolundu,
Zardan zordan kurtuldu.
Kasılarak dalağı,
Hır-hır edip damağı,
Ağzı dili açılıp,
Salyaları saçılıp,
Ağzı burnu kan olup,
Her yanına ter vurup,
Börü geldi bir köye
Saklanmaya evlere.
Avlulara girmeye
İnsanlardan korkardı,
Uysalını bilmeye
Yukarı aşağı koşardı.
Dam ardında düşünceli,
Göge bakıp esnedi.
Güneş altında uzanmış
Bir kediye gözledi.
Gözlerinden yuvarlanıp
Dökülüyordu yaşları,
Kuşruğuna çömelip
Şöyle deyip başladı:

-Kedi, canım, akıllı!
Meñe uşkokla atıldı.
Meni sürüh cetelle,
Savlay tuluk etelle.
Arbazlada üylede,
Sen çaşağan tiyrede,
Namısına uyallık
Kimdi konak koyallık?
Kiştik turdu körürge,
Col körgüzdü börüğe:
-Salam ayt da kir üyge,
Kiyik ulu Aliyge.
-Aliygemi?
Arbazında pariyge
Tuvaylatıp tutturur,
Haterimi körmeyin
Meni savlay cutdurur:
Köb bolmayın cuvukda,
Cavum keçe suvukda,
Bav içine kirmeyin
Arbazında cathanem,
Karañıda bilmeyin
Tanaçığın kaphanem.
-Şahım ulu Çomakğa,
Barsañ alır konakğa.
Ortabızda til cürütüp
Hatam cokdu men bilip,
Ol aytuvdan ceti mal
Anı mende derti bar.
-Busağatdan mıçımay,
Başıñ kaldı ayıpha,
Sen salıp bar cunçumay
Batçalanı Nayıpha.
-Nayıp meni cavlaydı,
Bir tekeçek davlaydı.
-Cort alese alayğa,
Laypanları Şamayğa.
-Şamayğamı?
Şamayğa.
-Tas bolğandı bek ertde
Bir buğacığı cerkde,
Kem etgenin bilmeydi,
Meni ançün süymeydi!
-Amanlıkğa ürenip,
Karnıñ cerge süyrelip,
Sağış etsem korarık,
Hataladan töbese,
Seni üyge koyarık
Kişi cokdu körese

Bana silah atıldı.
Beni kovup gelecekler,
Tümden tulum edecekler.
Avlularda evlerde,
Sen yaşayan yerlerde,
Namus sözünde duracak,
Kim beni konuk yapacak?
Kedi kalktı görmeye,
Yol gösterdi börüye:
-Selam verip gir eve,
Geyikoğlu Ali'ye.
-Ali'yi mi?
Avlusunda köpeğe
Saldırtarak tutturur,
Hatırımı saymadan
Beni toptan yutturur.
Çok olmadı, yakında,
Yağmur gece soğukta,
Ahırına girmeden
Avlusuhda yatmışım,
Karanlıkda bilmeden
Danasını tatmışım.
-Şahımoğlu Çomak'a
Gitsen, alır konağa.
-Aramızda laf yürüyüp
Hatam yoktur ben bilip,
Onun hesabından yedi mal,
Bende onun derdi var.
-Hemen şimdi, durmadan
Başın kaldı ayıba,
Çekip git hiç çekinme,
Batçaların Nayıb'a.
-Nayıp bana kırgındır,
Bir tekecek istiyor.
-Koş öyleyse oraya,
Laypanların Şamay'a.
-Şamay'a mı?
-Şamay'a!
Kaybolmuştu evvelde,
Bir boğacığı derede.
Kim yaptı bilmiyor,
Beni bu yüzden sevmiyor!
-Kötülüğe alışıp,
Karnın yere yaklaşıp,
Düşünsem, yok olasıca
Günahlardan dolusun,
Seni eve alacak
Kimse yok, görüyorsun! 🐾

Canıbeklanı Kalay ulu APPA⁶

ACILANI KAPŞE

Onmile bıla sanaladı
Ol Aci Kapşeni koyları,
Onla bıla sanaladıla
Bashan pariyleri, itleri.
Cağasında toy etedile
Karavuz koñur bitleri.
Asırı kirden cıltıraydı,
Bilinmeydi kaptal çağası.
Çabırların kiyerge anı
Közü çırtıda kıymaydı,
Koluna alıp keledi,
Çavka ayaklaça kızarıp,
Ayakların taş kesedi.
Kulak artında va kiri
Eki elige cetedi.
Küyelçen tartıp ayakları
Kıstı kıstı atılıp,
Kaltıraydı cayakları
Kaçkı suvukda tartınıp.
Bu hucu mal, canım
Kimge azık aş bolur?
Aşa, kiy ansı, Kapşe
Mal allıñdan tas bolur.

EY HACİ

Ey hacı, tüklü hacı
Oy hacı, bitli hacı,
Cuttakay hacı.
Katınlağa karaysa,
Erleri coknu maraysa.
Amanlıkni ete hacı,
Hıyladan tolu hacı,
Halmeşge bolumlu hacı,
Atı hacı,
Kesi gacı.

☞ Kesiñ sürgen sabanlık
Señe azık, aş boldu,
Kesiñ etgen amanlık
Tayak boldu taş boldu!
Kiştik sözün boşarğa,
İtli bıla uvçula
Cırıldeşip cetdile,
Ura kirip börünü
Savdan tuluk etdile.

ACİLERİN KAPŞE

Onbinlerle sayılıyor
O Aci Kapşe'nin koyunları,
Onlarla sayılıyor
Baksan itleri, tazıları.
Yakasında oynaşıyor
Kestane rengi bitleri.
Aşırı kirden parlıyor,
Tanınmıyor, kaftanının yakası.
Çarıklarını giymeye
Gözü kıymıyor,
Eline alıp yürüyor.
Karga ayakları gibi kızarmış
Tabanlarını taş kesiyor.
Kulak arkasındaki kiri,
İki el ayasını aşmış.
Nasır tutmuş ayakları
Çıtır çıtır yarılmış.
Titreyen yanakları
Güz ayazında kasılmış.
Bu boş mal, canım
Kime azık, aş olur?
Ye, giy, yoksa Kapşe
Malın bir gün yok olur!

EY HACİ

Ey hacı, tüylü hacı,
Oy hacı, bitli hacı,
Aç gözlü hacı.
Kadınlara bakarsın,
Dulları gözetlersin.
Kötülük yapan hacı
Hileden dolan hacı.
Büyüye yatkın hacı,
Adı hacı,
Kendi kancık.

Kendin süren sabanlık
Sana azık oldu, aş oldu,
Kendin yapan fenalık
Sopa oldu, taş oldu!
Kedi sözün bitirirken
Avcılarla itleri
Cır cır edip yettiler,
Vura vura börüyü
Tümden tulum ettiler.

İsmaili AKBAY⁷

SAKLA KESME⁸

Ullu bodçdu adamlağa çegetleni saklarğa,
Ornatırğa, üyretirge, östürürge, sak bolurğa
Sakla, kesme çaş ağaçnı, capraklansın süyünsün.
Sakla, kesme seni curtuñ calan bolmay kiyinsin.
Sakla, kesme cel urğanda şuvuldasin, sanlansın,
Anañ Kafkas ölü bolmay, savğa uşasin, canlansın.

Sakla, kesme tüplerinden suvuk, salkın cel essin,
Ortasında kün tayakla carık bersin, nür bersin.
Sakla, kesme bir butakda bir kanatlı cırlasın.
Sakla, kesme salkınında bir arığan tınçaysın.

SAKLA KESME

Büyük borçtur insana, ormanları koruma.
Ağç dikme, üretme, büyütme, gözcü olma.
Sakın, kesme genç ağacı, yaprakları sevinşin,
Sakın, kesme yurdun çıplak kalmasın giyinsin.
Sakın, kesme yel esince hışıldasın, büyüsün.
Anan Kafkas canlansın, yaşasın, ölmesin.

Sakın, kesme altlarından soğuk, serin yel essin,
Ortasından güneş huzmeleri ışık versin.
Sakın, kesme bir budağında bir kanatlı şakısın,
Sakın, kesme gölgesinde bir yorgun dinlensin.

NÖGERLİK⁹

Bek mıdahtı Azgeriy
Kolu ayağı tutmaydı.
Cokdu anı ögüzü
Kalacük, urluk tapmaydı.
Tıñsızdı Bekmırza
Urlukçuğu bar edi,
Kalacüksüz, urluksuz
Saban sürüp bolmaydı.
Ögüz bared Aliy'de,
Kuvanmaydı ol da aña,
Kalay çıksın sabanña?
Üçüsü da niğışda¹⁰

Birbirlerin tapdıla,
Keñeş etip caraşıp
Saban nöger boldula.
Karuvların bir etip
Saban sürüp başlalla,
Sürüp boşap sabanña
Urluk çaçıp boşalla.
Nögerlik hayırın
Ala arıv bildile,
Birbirine karaşıp
Kuvanç bolup küldüle.

ORTAKLIK

Çok üzgündü Azgeriy
Eli ayağı tutmuyor.
Yoktu onun öküzü,
Karasaban tohum atmıyor.
Huzursuzdu Bekmırza,
Tohumluğu vardı, ama
Karasabansız, öküzsüz
Tarla sürmek olmuyor.
Öküz vardı, Ali'de
Sevinmiyor o da buna,
Karasaban yok, tohum yok,
Nasıl çıksın tarlaya?
Üçüsü de niğışta
Bir araya geldiler,
Konuşup anlaşıp
İş ortağı oldular.
Güçlerini bir edip
Tarlaları sürdüler,
Sürüp bitirip tarlaya
Tohumları serptiler.
Ortaklığın faydasını
Onlar iyi gördüler,
Birbirine bakışıp
Sevinerek güldüler.

Semenlanı SIMAYIL¹¹

ZORLUKNU CIRI

Eki caşı bar edi Tavbiyni
Apendi bıla makunis.
Ey, birbirine etdi alanı
Stalin degen ibilis!

Sözü sıydamdı, onovu tersdi,
İşi va halkğa taşadı.
Ey, bizge eterin etgendi endi,
Oñlu oñsuzladan boşadı.

Bal taraklanı balların emip,
Balavuzların tutturdu.
Ey, Aliy ulu Umarı coydu,
Seyitni cerge cutdurdu.

Ajımlı bolup ayrıldıla
Ala milletni colundan...
Ey, carık künüm karañı boldu,
Cuk a kelmeydi kolumdan.

Kıçırık etip ne etalayık
Avuzlarımız baylanıp...
Har atlam sayın tashaçı bardı,
Köz-kulak bolup, sağıayıp.

Ey, Ereseyge töre bolalmadı
Stalin degen uriya.
Şıkırtsız atlay, tavuşsuz sarnay
Karañı boldu duniya.

Butumda kişen

Artımda cılan
Alımda maka...
Koyan bolğanma
Men korka korka.

Butumda kişen,
Başımda cügen.
Cegedi, minedi,
Minerge süygen...

ZORLUĞUN AĞITI

İki oğlu vadı Tambiyi'in:
İmem ile komunis.
Birbirine düşman etti
Stalin denen ibilis.

Sözü parlak, kararı yanlış,
İşi ise halka kapalı.
Ey, artık bize edeceğini ettirdi,
Güçlü, güçsüzleri ezip bitirdi.

Peteğin balını emerek
Mumunu elimize tutturdu.
Ey, Alioğlu Umar'ı yok edip
Seyit'i karayere yutturdu.

Şüpheli şekilde ayrıldılar
Onlar milletin yolundan.
Ey, parlak güneşim karardı,
Bir şey gelmiyor kolumdan.

Ağlayıp sızlamak neye yarar,
Ağızlarımız bağlanmış...
Her adımda bir hafiye,
Göz-kulak olmuş, uyanmış.

Rusya'ya töre olamadı
Sessiz yürüye, sessiz ağlaya
Stalin denen uriya*.
Karanlık oldu dünya.

* Uriya: gürcü.

Ayağımda köstek

Arkamda yılan
Önümde kurbağa...
Tavşan oldum
Ben korka kırka.

Ayağımda köstek,
Boynumda gem,
Koşuyor, biniyor
Binmek isteyen.

KARAKÖTLANİ İssa¹²

ANA TİLİM

Ey, ana tilim kirmey tergevge,
Miñ miñ cıllanı kayda saklandın?
İşni muratın birev birevge
Cazalmay turup ne keç coklandın.

Karaçay, Malkar, Kabartı, Noğay,
Uvak milletle dağıda talay,
Nença ömürnü atladıla sanap,
Ana til harif körmeyin karap.

Uvak halklardan ne kadar canla
Fahmulu, zakiy, kallay insanla,
Sen cok sebepten sanalmay sanña,
Kirdile cerge uşap hayvanña.

Barmak tergevden başha bir sanav
Bir da bilmeyin başına onov,
Nek bolup kaldı bılay baş bavlu,
Kalay kıynaldı, zavallı tavlu.

Malnı sanın tayakğa kerkip
Mal cürütgendi zavallı tavlu,
Karañılıkda köp kaynap, borküp
Bolup kalğandı bılay baş tavlu.

Mugur köllü, tur tüzetirge
Kıynılık bükgen mugur belini,
Zaman tuvdu citi eterge,
İlmuğa bilep duppek tiliñi.

Tur endi tur, birden barayık,
Tot kirpikleni açıp karayık,
Kim da ayamasın işih küçün,
Ana tilin carıtır üçün!

Ana tilinde köz carık köredi,
Ana tiline adam sıy beredi.
Sağış etedi, keçem künüm,
Ana tilimdi cüregim, tinim.

ANA TİLİM

Ey, ana dilim, alınmadan hesaba
Birlerce yıl nerelerde saklandın?
Kimse işin amacını birbirine
Yazamadan durdu, çok geç yoklandın!

Karaçay, Malkar, Kabartay, Noğay,
Küçük halklar, daha bir alay.
Kaç asır atladılar sayarak,
Ana dilde harf görmeden bakarak.

Küçük halklardan nice canlar
Yetenekli, zeki, nice insanlar,
Senin yokluğunda sayılmadı insana,
Girdiler kara yere, benzeyip hayvana.

Parmak hesabından gayri, bir sayı
Kendi derdine bir çare, bilmeden,
Niçin oldun böyle başı bağlı?
Nasıl da zorlandı zavallı dağlı.

Malının sayısını sopasına kerterek
Mülk taşımıştı garip dağlı.
Karanlıkta çok kaydadı, börttü
Oluverdi işte, böyle başı bağlı.

Kırık gönüllü, haydi kalk düzeltmeye,
Çilenin büküğü kambur belini.
Zaman doğdu artık sivrilteyme,
Bilimle bilemeye, körelmiş dilini.

Kalk artık kalk, beraber varalık,
Paslı kirpikleri açıp bakalım.
Kimse esirgemesin işin, gücün,
Ana dilini aydınlatmak için!

Ana dilinde, göz aydınlık görür,
Ana diline insan değer verir.
Düşünüp duruyor gecem günüm,
Ana dilimdir kalbim, manevi gücüm.

BOTAŞLANI ABİDAT¹³

ANA TİLİM

Ana tilim
Canım-tinim,
Sense deyme
Carık künüm,
Seni bıla tizip anam
Meñe bellâv aytuvçaned,
Ozup barğan colovçu da
Munu eştip kaytuvçaned.
Canım tinim
Ana tilim!
Ullut seni süymekligim.

Seni bıla okup cazıp
Açılganma köp zatlağa,
Salam alıp salam salıp,
Şağrey boldum köp halklağa.

Ana tilim öserikse
Caş tölünü kulaçında,
Miyik kökge ceterikse
Milletiñi kuvançında.

ANA DİLİM

Canım benim, mânevî gücüm,
Sensin derim
Aydın günüm.
Seninle dizerek annem
Ana dilim
Bana ninni söylerdi,
Geçip giden yolcu da
Bunu duyup dönerdi.
Canım benim, mânevî gücüm,
Ana dilim.
Büyüktür sana sevgim.

Seninle okuyup yazıp
Alıştım çok tatlara,
Selam alıp, selam verip
Tanış oldum çok halklara.

Ana dilim büyüyeceksin
Genç kuşağın kucağında,
Göklere erişeceksin
Milletinin kıvancında.

ÖRTENLANI AZRET¹⁴

BAŞLADIM

Korkunçlu kara tuban
Kurşalap turğan köknü
Urdu da temir tuban,
Cerge carığın tökdü!

Ol kün cirtuvçu kuşdan
Kutulğan bir kanatlı
“Hur bol!” degen tavuşdan
Maña savğa uzatdı.

Savğamı aldım andan,
Cıltıradım, çaşnadım,
Asırı kuanñıandan
Cırta cırlap başladım.

BAŞLADIM

Korkunç bir kara sisin
Kuşatıp durduğı havayı
Vurdu da demir sille
Yere zıyasını döktü!

O gün yırtıcı kuşdan
Kurtulan bir kanatlı,
“Hür ol!” diyen haykırışdan
Bana armağan uzatdı.

Armağanı aldım ondan,
Parıldadım, yaşnadım.
Aşırı mutluluktan
Şiirler söyleyip başladım.

ATAM BILA ANAMI SAĞIŞLARI

Caşçığıbız ösüp ullučuk bolsa,
Bir adamnı malın urlap tutulsa,
Türmeden sav çığalmay tutulsa:
Biz carlılağa kim karar, neterbiz?

Ne da zamanı kelip kız saylasak,
Em artında birevlege baylasak,
Otun cardırırğa tapmay kalsak,
Caravsuz cerge ösdürsek a neterbiz?

Ne da bizge carağan bir çaş bolsa!
Arıv bizni költüre beli talsa;
Amma ilmu degenden keñde kalsa,
Kol sala bilmese va neterbiz?

Bılanı barından da taza bolsa,
Lâkin bilgeni arakı, boza bolsa,
Bu eki zatha halknı oza bolza,
Mülkübüznü boşasa va neterbiz?

BABAM İLE ANNEMİN DÜŞÜNCELERİ

Oğulcuğumuz büyüyüp delikanlı olsa,
Bir adamın malını çalıp tutulsa,
Tutmaktan sağ çıkmayıp yutulsa,
Biz gariplere kim bakar, ne yaparız?

Yahut vakti gelip kız seçersek,
En sonunda birilerine bağlarsak,
Odun yarırmaya bulamadan kalırsak,
Boş yere büyütmüşsek, ne yaparız?

Ya da bize yararlı bir oğul olursa!
Bizi taşıya taşıya beli ağırırsa,
Ama bilim denen şeyden uzak kalırsa,
İmza atmayı bilemezse, ne yaparız?

Bunların hepsinden uzak kalsa,
Lâkin bildiği rakı ile boza olsa,
Bu iki şeyde, halk içinde öncülük alsın,
Malımızı tüketse, ne yaparız?

GURTULANI BERT¹⁵

ANA TİLİM

Cokdan bar bolup, duniyağa
Tuvğan künümde,
Birinçi eştgenme avaz
Ana tilimde.

Ana tilim Malkar tilim,
Oyum şavdanım,
Süygenley barırma seni,
Çıkğınçı canım.

Seyir cırğa, comakğa da
Sen tñılatdıñ,
Amanñı da igini da,
Tüz añılatdıñ.

Kuvanç, buşuv, kuvğun hapar
Ayta turduñ sen.
Coyulmadıñ, öte keldiñ
Sen kara küçden.

Dosha sıydam, cavğa suhu
Berese avaz.
Seni bilgenle az tüyül,
Teren bilgen az.

Tübeydile ana tilin
Sıysız etgenle,
Omaksınıp başha tilge
Kölü ketgenle.

Ekisin da taza bilmey
Carmalathanla,
Bay kışlıkğa bara bilmey
Hansha bathanla.

Ana tilim, carık tilim
Cokdu tarlığıñ.
Sen teñizse men a calan
Seni balığıñ.

ANA DİLİM

Yoktan olup, dünyaya
Geldiğim günümde,
İlk işittiğim ses
Ana dilimde.

Ana dilim, Malkar dilim
Düşünce çavlanım.
Hep seveceğim seni
Çıkana dek canım.

Güzel şarkıyı, masalı da
Sen dinlettin.
Kötüyü, iyiyi de
Doğru anlattın.

Sevinç, keder, baskın haberini
Söyleyip durdun sen.
Kaybolmadan aşıp geldin
Sen kaba kuvvetten.

Dosta yumuşak, düşmana sert
Çıkarırsın avaz.
Seni bilenler az değil,
Ama iyi bilen çok az.

Çıkıyor, ana dilini
Hor görenler.
Özenip başka dile
Gönül verenler.

İkisini de bilemeyip
Kem küm yapanlar.
Zengin kışlıkğa gidemeyip
Otlara batanlar.

Ana dilim, aydın dilim,
Yoktur senin darlığıñ.
Sen bir denizsin, bense sadece
Senin balığıñ.

ALİYLANI UMAR¹⁶

MEN TUVĞANMA

Men tuvğanma, deydi adam,
İşler üçün, çaşar üçün.
Kıyınıma zorluk cetmey,
Sağış etip, oylaşıp
Kereklimi aşar üçün.

Men tuvğanma, deydi adam,
Sınay turup çaşavnu,
Zaran bolmay bir cuk maña,
İşler üçün, öser üçün!
Süyerimi süyer üçün!

Men tuvğanma, deydi adam,
Artıklıknı körüp turup,
İşler üçün, tölü üçün,
Bıllay işde boluşluk bıla
Tabarımı tabar üçün!

Men tuvğanma, deydi adam,
Kün cılıvnu sınay turup,
İşler üçün, körür üçün,
Zavuklanı çeklerin
Tap canına kerir üçün!

Men tuvğanma, deydi adam,
Caşar tatuv ańılap,
İşler üçün, koşar üçün,
İğilikni barına
Bir tıyğısız kirir üçün!

Men tuvğanma, deydi adam,
Bilim kücnü ańılap,
İşler üçün, koşar üçün,
Cerni sırtı cetmey kalsa,
Culduzlanı açar üçün!

Men tuvğanma, deydi adam,
Belgini barın sanap,
İşler üçün, tabar üçün,
Bilinmeyin turğanı
Bilinñenñe koşar üçün!

BEN DOĞMUŞUM

Ben doğmuşum, diyor insan,
Çalışmak için, yaşamak için.
Emeğine zorluk erişmeden
Hayal kurup, düşünüp
İhtiyacımı yemek için.

Ben doğmuşum, diyor insan,
Sınay iken hayatı.
Zarar vermeden bir şey bana,
Çalışmak için, büyümek için,
Sevmek istediğimi sevmek için!

Ben doğmuşum, diyor insan,
Haksızlığı bilip, gönüp
Çalışmak için, nesil için,
Böyle işte yardım ile
Bulacağımı bulmak için!

Ben doğmuşum, diyor insan,
Güneşin sıcaklığını sinayarak,
Çalışmak için, görmek için.
Mutluların sınırlarını
Uygun yana çekmek için!

Ben doğmuşum, diyor insan,
Hayatın tadını anlayıp,
Çalışmak için, katmak için.
İyiliğin her türlüşüne
Bir engelsiz varmak için!

Ben doğmuşum, diyor insan,
Bilimin gücünü anlayıp,
Çalışmak için, katmak için,
Yerin sırtı yetişmeden kalırsa,
Yıldızları açmak için!

Ben doğmuşum, diyor insan,
İşaretin hepsini sayarak,
Çalışmak için, bulmak için,
Bilinmeden duranı
Bilinene katmak için!

BAYKULLANI ABDULKERİM¹⁷

A N A M

Tuvğan anam carık körgen,
Sözüm señe cürüy eseñ,
Sense künüm, mamır bergen.

Sense tutan meni alda,
Toğuz aynı em karnında,
Sense bakğan tobuğunda,
Ösdürgen kol ayazında.

Catmay keçe, cıl iygense,
Tapmay cuku, incilgense,
Meni üçün san tüygense,
Canıñdan da bek süygense.

Okuthansa, col bergense,
Curtuña tüz bol degense,
İşge ciger bilgense,
Batırlıknı tilegense.

Tüzse anam, uçuz etmem.
Caş balañma solğa ketmem,
Tileğini men tepletmem,
Muratıma sensiz cetmem.

Bolmaz menñe tinç solurğa,
Aythanıñ keñ ururğa,
Bolmaz seni unutturğa,
Kıyınıñı kuruturğa.

Kaçıñ ullud, şağatma men,
Avurdu ol, cükdü, bilgen.
Cabmam üsün, anam süygen,
Költürürme, iynan, teren.

Cılı koynuñ, tatlı sütüñ
Ariv közüñ, ana betiñ,
Halal sözüñ, taza ötüñ,
Saklar sıyıñ, bay hurmetiñ.

Erkinse keñ kuan anam,
Caşavsı, keñ mahtan anam,
Cüregimse, tatlı anam,
Süyeme men, caşa anam!

A N A M

Öz annem, aydın gören,
Sözüm sana, yaşa esen,
Sensin günüm, huzur veren.

Sensin tutan beni önde,
Dokuz ay hem karnında,
Sensin besleyen dizinde,
Büyüten avuç içinde.

Gece yatmadan, yıl geçirdin,
Uykusuz kalıp çok incindin,
Benim için hep didindin,
Beni canından çok sevdin.

Okutup yol gösterdin,
Yurduna dürüst ol dedin,
İşe becerikli bildin,
Yiğitliği diledin.

Haklısın anne, ucuz etmem,
Genç oğlunum, sola gitmem.
Dileğini ben çiğnetmem,
Muradıma sensiz ermem.

Olmaz bana rahat solumaya,
Dediğini uzak tutmaya,
Olmaz seni unutmaya,
Emeğini kurutmaya

Saygın büyük, şahidim ben,
Ağırdır o, yüküdür, bilen.
Örtmem üzerini, annem seven,
Kaldırırım, inan, gönülden.

Sıcak koynun, tatlı sütün,
Güzel gözün, anne yüzün,
Halal sözün, temiz ödün,
Korur onurunu, sengin hürmetin.

Özgürsün, uzak sevin anne,
Yaşamsın, çok övün anne,
Kalbimsin, tatlı anne,
Severim ben, yaşa anne!

BAYRAMUKLANI HALİMAT¹⁸

TAVLA...

Miñitavnu ayazı kakmay
Kalay tururma, ayt?
Gara suvlağa bavur salmay
Kalay şöneyim ayt?
Köksül çegetni köksül havasın
Kalay toğumamam, ayt?
Ala şıbırdap aythannı cazmay
Kalay bolurma, ayt?

Men aşığıp tansık bolup tavlarım,
Kuvañ ete başdan ayak avlarım,
Bavur berip suvuk suvdan toğuruma,
Tıñlarğa tav bulubulnu cırlarına.
Eşitirge şıbırdavun gülnü gülge,
Cücekçikça cüvüldävün suvçuknu bizge.
Nakut kibik çık tamçını töñrevün,
Kart kayanı gürbe kibik gürüldävün.
Salam sizge kart töppele, gelev sırtla.
Sırtla iyesi sıylı, subay çaşla, kızla,
Salam sizge cur, cuğutur, cohar buvla,
Cazıvumça tikli mikli ulov colla.
Tavla! Siz bir zat etgensiz maña.
Meni ömürlükge kısıp koyunña.
Çakıruv bılamı teñlikge, erlikge,
Çal başıgız bılamı aklıkğa, oyumğa?
Sizni küçügüz köçedi maña,
Korkmay atlayma tik cölçuklada.
Terenñe ne kadar karay eşem, sak
Ol kadar cüregim uradı rahat.
Ayak tutmazlık kaya erinlede
Körüned meñe ayak orunla.
...Tavla süyelle ötgürnü erni,
Tavnu süygenni süyelle tavla.

Miñitavnu eteklerinde

Bu seyirge, arıvlukğa bir kara!
Kök da cer da, tav da, tüz da çaşnaydı!
Bu hal meni tutmaklıkğa salğand da
Kalamıma uzatırğa koymaydı.

DAĞLAR

Miñitav'un ayazı vurmadan
Nasıl dururum, söyle?
Pınarlarına bağır koymadan
Nasıl kanarım söyle?
Göksü ormanın göksü havasını
Nasıl yudumlamam, söyle?
Onların fısıldayır dediğini yazmadan
Nasıl olurum, söyle?

Sabırsızlanıp, özleyip dağlarım,
Sevinçe baştan sona nazarım,
Bağır verip soğuk sudan içerime,
Dinlemeye dağ bülbülünün şarkılarına.
İşitmeye fısıltısını gülün güle,
Cıvcıv gibi cikçığını küçük suyun bize.
Yakut gibi çiğ daklasının düşüşünü,
Yaşlı kayanın zandık gibi gürültüsünü.
Selam size yaşlı tepeler, otlu sırtlar.
Sırtların sahibi soylu, mevzun gençler, yaşlılar.
Selam size, dağ keçileri, cevher marallar,
Yazgım gibi engebeli ulak yollar.
Dağlar! Siz birşey yaptınız bana,
Beni ebediyyen alıp koynunuza.
Çağrıyla mı arkadaşlığa, erliğe
Kır başınızla mı aklığa, düşünceye?
Sizin gücünüz geçiyor bana,
Korkmadan yürüyorum dik patikalarda.
Uçuruma ne kadar bakıyorsam, pürdikkat
O kadar kalbim çarpıyor rahat.
Ayak tutunmayan kaya dudaklarında,
Görünüyor bana ayak izleri.
...Dağlar severler yığdı, eri,
Dağlar severler dağı sevenleri.

Miñitavu'un eteklerinde

Bu temaşaya, güzelliğe bir bakın,
Gök, yer, dağ, ova ışıldıyor!
Bu hal beni tutsak etti de
Kalemime uzanmaya bırakmıyor!

Bayramuklanı Halimat

C I R

Cazgı keçe, bulbullu tajñla,
cüreklenni barın carıta,
çıkısañ a arivum, birge cırlayık,
igi sözübüznü cırda ayta.

Baliy terekle ay carığında
üşüñe kölekge atarla,
çapırları senñe süyünüp
ol ariv betiñi sıarla.

Başıbızdağı bulbul cırladan
ariv erinleriñ ıarıp,
közleriñ küle menñe karasañ,
süymekligim kesin tanıtır.

Karaçı canım, bu ariv halğa,
cer da kök da barı çaşnaydı!
Koyunña alıp biz ekibizni
Bir bolurubuznu saklaydı.

Cazgı keçe, bulutlu tañla,
cüreklenni barın carıta,
çıkısañ a arivum, birge cırlayık,
igi sözübüznü cırda ayta.

Mayıs 1960

N E K

Cer künnü süygeni üçünñe bolur,
kün carıta, cılıta anı,
çirt arımaydı, bilmeydi soluv,
dün duniyağa bere carıgın.

Alay, men bilmegen bir zat bard mında,
nek cılıta ol har kimni da:
künnü süygenni, süymegenni da,
anı cıbarğa izlegenni d,
zar adamnı da, ters adamnı da, tili uzunnu
da, kolu uzunnu da?

Ş A R K I

Baharlı geceler, bülüllü şafaklar,
aydınlatıyor tüm yüreklerimizi.
çık güzelim şarkı okuyalım beraber,
şarkıda söyleyelim içten sözlerimizi.

Vişne ağaçları ay ışığından
uzerine gölge salarlar,
yaprakları sana sevinip
o güzel yüzünü okşarlar.

Üstümüzdeki bülül nağmelerinden
güzel dudakların gülümsüyor,
gözlerin gülerken, bana bakarsan,
Aşkım kendini tanıtır.

Baksana güzelim bu güzel hale,
yer gök hepsi coşku içinde!
Koyunna alıp her ikimizi,
beraber olmamızı bekliyor.

Baharlı geceler, bülüllü şafaklar,
aydınlatıyor tüm yüreklerimizi.
çık güzelim şarkı okuyalım beraber,
şarkıda söyleyelim içten sözlerimizi.

N E D E N

Toprak güneşi sevdiği için olmalı,
güneşin onu aydınlatması, ısıtması,
hiç yorulmaz, bilmez dinlenmeyi,
bütün dünyaya verirken ışığını.

Ama, bilmediğim bir şey var burada,
neden ısıtıyor o her kesi:
güneşi seveni, sevmeyeni de,
onu örtmek isteyen de,
haset insanı, aksi insanı da,
dili uzununu da, eli uzununu da?

KULİYLANI KAYSIN¹⁹

MENİ SÖZÜM

Tavlu sözüm hanları kalasında
Ötürükçü cırçılaça ösmedi,
Nazmum ol kala avanasında
Zulmuçulağa mahtav da bermedi.

Ösge me kuşu köp köknü túbünde,
Cata, kaya taşha başımı salıp
Tavлада aylandım keçede künde,
Bulutha, culduzğa da berdim salam.

Ösge me biyik sırtlada, çaçımı
Boyun salmavçu celleribiz sılay,
Tavlağa karap unuttum açımı,
Kayadan ketgende da, kaldım savlay.

Nazmunu tavla, çuçuurla tuvdurup,
Azatlığa kaldı cesir bolğanlay,
Cüregimi kün carıǵı tolturup,
Tavda betimi carıtdı tolğan ay.

Palahğa işleni kısıp coluğa,
Men uruşnu tütünde da eltdim
Tavlu sözümü. Ok tiyip cıǵıla,
Koba, nazmularımı alay etdim.

Sözüm cavlarıbızğa baş urmadı,
Ol kara küçge kulluk da etmedi,
Örten otunda küyüp da kalmadı,
Köpge çıdadı, köp zatha tübedi.

Entda, cañı kıyınlıkla kelgende,
Uruşdan da bekley kal degenme, men
Tavlu sözümü! Ölürbüz, ölgende,
Erlikni tas etmey! dey, kelgenme men.

Kiysem da sadakaçı bıstırların,
Kalsam da ötmek burhu tapmağanlay,
Kanatların a iymeze cırlarım,
Kalırla tavlarım uşağanlay!

Alada kul bolmavçu kuş kıçırır,
Çaşavum tursa da ne bek tar bola.
Korkak anılamaz azatlık cırın.
Korksam, cerge da kömmegiz tavlula!

BENİM SÖZÜM

Daǵlı sözüm hanların kalesinde
Sahte şairler gibi büyümedi.
Şiirim o kalelerin gölgesinde
Zalıklere övgü de söylemedi.

Büyüdüm kuşu çok göğün dibinde,
Yatıp, kaya taşına başımı yaslayarak,
Dağlarda dolandım, gecede günde,
Buluta, yıldızda da verdim selam.

Büyüdüm, yüksek tepelerde, saçımı
Boyun eğmeyen dağ yellerimiz okşayarak,
Dağlara bakıp, unuttum acımı,
Kayadan düşende de, kaldım sağ olarak.

Şiiri dağlar, şelaleler doğurarak,
Azatlığa erişti, tutsak olsa da,
Kalbimi gün ışığı doldurarak,
Dağda yüzümü aydınlattı dolunay.

Belaya diş sıkıp mülaki olurken,
Ben savaşın dumanında da götürdüm
Dağlı sözümü. Kurşun girip, düşe,
Kalka, şiirlerimi öyle ördüm.

Sözüm düşmanlarımıza baş eğmedi,
O kaba kuvvete kulluk da etmedi,
Yangın ateşinde yanıp bitmedi,
Çok şeye sabretti, çok şeyle karşılaştı.

Yine, yeni zorluklar eriştiğinde,
Savaştan daha güçlü ol, dedim ben
Dağlı sözümü! Ölürbüz, ölürken
Erliğı yitirmeden! diyerek gelmişim ben.

Giysem de dilenci urbalarını,
Kalsam da bir parça ekmek bulamadan,
Kanatlarını indirmezler şiirlerim,
Kalırlar dağlarım benzeyerek.

Onlarda özgür kuşlar şakırlar,
Yaşamım olsa da çok dar.
Korkak anlamaz azatlık şarkısını,
Korkarsam, toprağa gömmeyin, dağlılar!

HALKIBIZNI BEK İĞİ KÜNÜNDE ETİLGEN NAZMU

Ötdüle oneki cılı,
Kaygılı coluğa taña.
Suvuk kış kün, sen ne cılı
Haparnı keltirdiñ maña!

Kaygılı zamanla ozup,
Kutulup küysüz cıladan,
O, bugün biz bolduk azat!
Men kuanñandan cıladım.

Cılamayın söz aytırğa
Bek kıyındı bugün bizge:
Onov boldu kaytırğa,
Köp termilgen ceribizge,

Atalarımız kabırda
Cathan sıylı ceribizge!
Kadar ölümde korudu,
Kırırça biz üybüzge.

Nasıplı bolup karadım
Bu kış kökde çıkğan künñe,
Köp künlede küye bardım,
Canım kurmandı bugünñe!

Halkıbiz entda koşıldı
Kıralnı bar halklarına!
Ayrınnı içer koşunda,
Çığar çaşıl sırtlarına.

Entda tavda ocaklardan
Ertlenlikde tütün çığar,
Çaşıl sırtlarda, çatlarda
Tavlu koyçu entda cırlar!

Eştilir ana tilibiz
Malkarda bıla Baksanda,
İçerbiz suvubuznu biz
Entda tavla arasında.

Kartlarıbiz niğışlada
Entda da tınç oturlar,
Çaşlarıbiz avuşladan
Entda alğınça avarlar.

HALKIMIZIN EN MUTLU GÜNÜNDE SÖYLENEN ŞİİR

Geçip gitti oniki yılım,
Kaygıyla erişerek tana.
Soğuk kış günü, sen ne ılık
Haberi getirden bana.

Acılı zamanlar geçerek,
Kurtulup küysüz yıllardan,
Oh, bugün biz olduk azat!
Ben sevinçten ağladım.

Ağlamadan söz etmek
Çok zor, bugün bize:
Karar çıktı dönmeye,
Hasret kaldığımız yerimize.

Atalarımızın mezarda
Yattığı kutsal yerimize!
Kader ölümde korudu,
Girecek gibi biz evimize.

Talihli olarak baktım
Bu kış günü, doğan güneşe,
Çok günlerde yanıp durdum,
Canım kurban bugüne!

Halkımız yine katıldı
Ülkenin tüm halklarına!
Ayrınnı içer yaylasında
Çıkar yeşil sırtlara.

Yine dağda ocaklardan
Sabah vakti duman çıkar,
Yeşil sırtlarda, koyaklarda
Dağlı çoban yine türkü yakar.

İştilir ana dilimiz
Malkar ile Bahsan'da,
İçeriz suyumuzu biz
Yine dağların arasında.

Yaşlılarımız sohbet yerlerinde
Yine rahat oturlar,
Gençlerimiz geçitlerden
Yine eskisi gibi aşarlar.

Tavlu gazette barırla
Tav ellege kar künlede,
Entda Kâzimni okurla
Sabiylaribiz ellede.

Ol edi da termilgenim
Kıyın cıllanı içinde,
Andan ulla da cüregim
Nasıp izlemez bir künde.

Baylık da mahtav da maña
Nedile? O, calan da sen,
Halkım, teñ bolup halklağa,
Çaşa ceriñde sav esen!

Oldu bizge ulla nasıp,
Bizge çok andan igi zat,
Coyulmay, palanla basıp,
Halkıbiz entda da azat!

Cañıdan tuvduk duniyağa,
Sav kalıp, bu künnü kördüm!
Anı üçün men kadarğa
Miñ kere da mahtav berdim.

O, Malkarım, cerim, canım!
Kallay palahtan kutulduñ!
Culduzuñ turur dep canıp,
Nença cılını saklap turduñ!

Saña köp kuvañ törelep,
Tilek eşigin açarma:
“Halkım azatlayın kal!” dep,
Kabırdan da kıcıırma.

Taş alındı cüregimden,
Çok bugünden ulla savğa!
Halkım, çaşarsa ceriñde
Canım kurman bolsun saña!

Anda da işlediñ katı,
Ayıp etilmedi saña.
Endi cañı tañıñ attı,
Çaşav sızığı soğa.

Halkım çıdadıñ, çaşadıñ,
Kelgende da kıyın sağat,
Sen tavlardıña uşadıñ.
Ceriñ entda cerdi saña!

Dağlı gazeteler gelirler
Dağ köylerine karlı günlerde,
Yine Kaim’i okurlar
Çocuklarımız köylerde.

Oydu zaken hasret kaldığım
Zorlu yılların içinde,
Ondan büyük de kalbim
Nasıp istemez hiç bir günde.

Varlık da, övgü da bana
Neki? Oy, sadece sen,
Halkım, denk olup halklara,
Yaşa yerinde sağ esen!

Budur bize büyük nasıp,
Bize yok, ondan güzel şey.
Yok olmadan, belalar basıp,
Halkımız yine de özgür!

Yeniden doğduk dünyaya,
Sağ kalarak bu günü gördüm!
Onun için ben kadere
Binlerce defa övgü verdim.

Oy, Malkarım, yerim, ruhum!
Nasıl bir felaketten kurtuldun!
Yıldızın durur diye parlayarak,
Kaç sene bekleyip durdun!

Sana çok mutluluk töreleyerek
Dilek kapısını açarım:
“Halkım, azat olarak kal!” diye,
Mezardan bile haykırırım!

Taş alındı yüreğimden,
Yok bugünden büyük armağan!
Halkım yaşarsın yerinde,
Canım kurban olsun sana!

Orada da çaştın sıkı,
Ayıp edilmedi sana.
Artık yeni tanın attı,
Hayak kaval çalmada.

Halkım sabrettin, yaşadın,
Geldiğide de zor zaman,
Sen dağlarına benzedin,
Yerin yine yerdir sana!

Kuliyları Kaysın

SÜYÜNÇLANI AZAMAT²⁰

KARAÇAYŞAHARIM

Tansık bolup köpden beri
Bir da çıdap tözalmay,
Şaharıma men keleme,
Keñden karap köz almay.

Tarak tışley citi tavla
Miyik turup süyelip,
Ençi salam men bereme,
Miñitavğa iyilip.

Ariv salkın terekleriñ,
Sırtha oramğa cayılıp,
Seni taşlı etekleriñ
Kök suvla bıla kayılıp.

Koban suv bıla Teberdi
Kuçaklaşıp ötelle,
Tolkunların cıltıratıp
Suv mıñçakla bürkelle.

Bılay karap körgenimde
Kobannı mıñçakların,
Bu suvğa bavurlanıp
Keldi meni kuçaklarım.

Aşığıp barıp köreme
Biz okuğan üyleni,
İynaklayma, tansıklayma
Halkım işlegen cerleni.

Hayda çaşna, çak, şaharım,
Kök suvla bıla kayılıp,
Seni başha şaharlardan
Bek süyeme ayırıp.

KARAÇAYŞEHRİM

Özlem duyup çoktan beri
Hiç sabır gösteremedim,
Şehrime ben geliyorum,
Uzaktan bakıp göz kırpmadan.

Tarak dişi gisi sivri dağlar
Yüksek durup dikilerek,
Mahsus selam veriyorum,
Miñitav'a eğilerek.

Güzel, serin ağaçların
Sırta, sokağa yayılmış,
Senin taşlı eteklerin
Gök sularla ayrılmış.

Kuban suyu ile Teberdi
Kucaklaşıp geçiyorlar,
Dalgalarını parlatıp
Su incileri saçıyorlar.

Şöyle bakıp gördüğümde
Kuban'ın incilerini,
Bu suya bağır verip
Kucaklayasım geldi.

Hemen gidip görüyorum
Biz okuyan evleri,
Değer veriyorum, özlüyorum
Halkım inşa eden yerleri.

Haydi şimşeklen, gürle, şehrim,
Mavi sularla kesilip,
Seni başka şehirlerden
Çok seviyorum, özen gösterip.

SEMENLANI AZRET²¹

BULUTLANI BAŞI BILA BARAMA

Bulutlanı başı bila barama,
Alay degen, ceti köknü birinde.
Süymekligim seni bila kalğandı,
Kayda ese da Miñitavnu túbünde...

Bulutlanı başı bila barama,
Meni katış uçadıla köple da,
Senden arıv cerde da cuk çok edi,
Senden seyir zak körmeyme kökde da.

Bulutlanı başı bila barama,
Belgisizdi colnu mından arısı.
Arabızda tartılğandan tartıla
Süymeklikni üzölmez halısı.

Bulutlanı başı bila barama,
Ança sayın colnu uzakdan uzağı,
Men kalayğa karasam da, allımda,
Süymeklikni cibermezlik tuzağı.

BATIP BAŞLASAM

Teren teñizde batıp başlasam
Sen kıyırında men ortasında.
Kutharmadı dep gurusam bolmaz,
Uzakda esem seni katından...

Çıkmaz teñizde batıp başlasam,
Sen da katımda: körseñ halımı...
Meni sebepli can berlik bolsañ,
Batma koy meri! Sakla canını!

Tüpsüz teñizde batıp başlasam,
Sen kayğırmasañ... Sav kalsam anda...
Men seni bila birge cuvunmam,
Bir teñizde tül, bir oseanda...

BULUTLARIN ÜSTÜNDE GİDİYORUM

Bulutların üstünde gidiyorum,
Bu şu demek: yedi göğün birinde.
Aşkım seninle kaldı,
Bilmem nerede, Miñitav'un dibinde.

Bulutların üstünde gidiyorum,
Benimle uçuyor bir çokları da,
Senden güzel bir şey yoktu dünyada,
Senden şâhâne şey görmedim semada.

Bulutların üstünde gidiyorum,
Belirsizdir yolun bundan ötesi,
Aramızda gerildikçe geriliyor
Aşkın kopmayaçak bağı.

Bulutların üstünde gidiyorum,
Her seferinde yolun uzaktan uzağı,
Ben nereye baksam da, önümde
Aşkın geçit vermeyen tuzağı.

BATMAYA BAŞLARSAM

Derin denizde batmaya başlarsam,
Sen kıyısında ben ortasında.
Kurtarmadı diye sitemim olmaz
Uzakta isem senin yanından.

Engin denizde batmaya başlarsam,
Sen de yanımda: görürsen halımı...
Benim yüzümden can verecek olursan,
Batmaya bırak beni! Korum canını!

Dipsiz denizde batmaya başlarsam,
Sen aldırmasan... Sağ kalırsam orada...
Ben seninle birlikte yıkanmam,
Aynı denizi bırakın, aynı okyanusda...

ZUMAKULLANI TANZİLA²²

AŞHAM CULDUZ

Aşham culduz canadı
Kökde kesi capcañız.
Köknü künü karañı
Bolup kallıkça ansız.

Pariy aña üredi,
Canñanın köre köre.
Ol canadı carıta,
Biyikde küle küle.

Men a anı uzalıp,
Kuçaklarım keledi.
Ol ırazı bolğança,
Cıltraydı, küledi.

Cappa cañız bolsa da
Kalay ökhtem turadı!
Anam a ol culduzğa
Men uşağan sunadı.

BİLEME

Bileme men, bek kıcırğan
Terk karılır.
Bileme men, bek aşıkğan
Terk abınır.

Terk bişgen almanı terek
Terk tüşürür,
Kurğak otun, terk kabınıp
Terk öçülür.

Uğay, süymeyme alağa
Çırt uşarğa,
Alaça bu çaşavnu
Terk boşarğa.

Alay tüşse edi va
Maña saylarğa,
Saylar edim kurğak otunça
Canarğa;

Boş tütün ete, burulmay
Men kömürge,
Az bolsa da, cılv bere
Terk ölürge.

AMŞAM YILDIZI

Akşam yıldızı parlıyor
Gökte kendisi yapa yalnız.
Göğün günü karanlık
Olacakmış gibi onsuz.

Tazı ona uluyor,
Parladığını göre göre.
O parlıyor, ısıtıyor
Göklerde güle güle.

Ben ise onu uzanıp
Kucaklayasım geliyor.
O halinden memnun gibi
Parlıyor, gülüyor.

Yapa yalnız olsa da
Nasıl görkemli duruyor!
Annem ise o yıldıza
Benim benzediğimi sanıyor.

BİLİYORUM

Biliyorum ben, çok bağıran
Çabuk tıkanır.
Biliyorum ben, çok acele eden
Çabuk sürçer.

Çabuk pişen elmayı, ağaç
Erken döker.
Kuru odun, tez tutuşup
Tez söner.

Hayır, sevmiyorum onlara
Hiç de benzemeyi.
Onlar gibi bu hayatı
Çarçabuk bitirmeyi.

Ama fırsat düşseydi
Bana seçmeye,
Seçerdim kuru odun gibi
Yanmayı;

Boşuna tüterek, dönüşmeden
Ben kömüre,
Az olsa da ısı vererek
Çabucak ölmeye.

MOKALANI MUHAMMAT²³

BİZGE TEŇ ETMESİNLE KESLERİN

Cersiz curtsuz kalmağanla, keslerin
Bizge teň etmesinle! Duniya bizden
Başlağança aldık kıynılnı derslerin,
Kuru çıkdık tolu üyleribizden.

Cuklap turğan beşiklerin sıyırıp,
İllavların sıyırıp sabiyleni,
Cuvukları birbirinden ayırıp,
Otların da cuklandırıp üyleni,

At oynattıla terslikni kulları.
Taşla, suvla cıladıla öküne.
İtle uluy, iynekle da öküre,
Kara kiyip tavlani karları

Sarnay, aşırıldı bizni uzakğa
Ceribizni har çöbü, har teregi.
Halkıbiz teň boldu kulğa kazakğa,
Aña boluşmay tüzlügü, tilegi.

Taşni okuna, cerinden keterseñ,
Mıdahlık biyleydi tozadı beti.
Terekni da, birev balta kötürse,
Amansız kaltıraydı kudreti.

Biz a adamlabız. Taşla, terekle
Çıdayalmaz palahlağa çıdadık.
Öçüldü köp carlıbızni çırağı,
Sañırav, sokur bolup cerle, kökle.

Sav onuç cıl kara buşuv karları
Cavdula, kül bolğan kölleribizge.
Bir da teň etmesinle, kadarları
Alay urmağanla keslerin bizge.

Açdan, açuvdan ölgen anaları
Ataları kişi cerinde kömdük.
Bizniça, taş da sınamasın kemlik!
Biz, bir kıynılı halknı balaları...

BİZİMLE KIYASLAMASINLAR

Yersiz-yurtsuz kalmayanlar, kendilerini
Bizimle kıyaslamasınlar! Dünya bizden
Başlamışçasına aldık felaket derslerini.
Boş elle çıktık dolu evlerimizden.

Uyudukları beşiklerden, çekip
Ninnisiz bırakıp çocukları,
Yakınları birbirinden ayırıp,
Ateşlerini de söndürerek evleri,

At oynattılar haksızlığın kulları.
Kayalar, sular ağıladılar hıçkırma hıçkırma.
İtler uluyarak, inekler böğürerek,
Karalar bağladı, dağların karları.

Hıçkırarak uğurladı bizi uzağa
Yerimizin her çöpü, her ağacı.
Halkımız denk oldu kula, kazağa,
Ona yardım etmedi doğruluğu, duası.

Taşı bile yerinden giderirsen,
Hüzün çöker, değişir sureti.
Ağacın da, biri palta kaldırırsa
Çaresiz titrer kudreti.

Biz ise insanlarız. Taşlar, ağaçlar
Dayanamayan belalara katlandık.
Söndü çok fakirimizin çerağı,
Sağır, kör oldu yerler, gökler.

Tam onuç yıl kara hüznün karları
Yağdılar, kül olan gönüllerimize.
Hiç kıyaslamasınlar, kaderleri
Böyle olmayanlar, kendilerini bize.

Açlıktan, acıdan ölen anaları,
Babaları, yad ellerde gömdük.
Bizim gibi, taş bile sınamasın kemlik!
Biz, bir felaketli halkın evlatları...

LAYPANLANI BİLAL²⁴

1943-ÇÜ CIL

1943-cıl noyabrı 2 gürge kün
Adam balasın aşaağan emegen katinça,
Savet kiral kesini bir halkın,
Karaçay halkın,
Cesir etip, tutmak etip sürgen kün,
Maskele da can canıbizdan ürgen kün,
Kahmele da ızıbizdan külgen kün.

Erkişile cavdan saklay kiralnı,
Kiral a üylerin üydegilerin kuruta alanı,
Kuş tügünley çaçtı Aziyağa, Karaçay milletni.
Tolturdu, halknı tüp etiv kara innetni.

Halknı curtun, kirallığın da sıyırdı,
Dinin, tilin, adetin da sıyırdı.
Atın oğuna sıyırdı, etdi cav.
Anısı da kalay kaldı canı sav.

1943-çü cılını kaçından sora,
Karaçay tıñı-tıñlık bilmeydi.
Aña caznı ne caynı iymeyle.

Çakmaydı, çaşnamaydı bir zatı,
Ne adabiyatı, ne madaniyatı, ne sanatı.
Carığın mukhuz etip künnü, aynı,
Kaçhı hava küçlep turad Karaçaynı.

Bizni türtüp küreşedile körge,
Anı ańılap silkinmesek öрге,
Cav tübünde, ayak tüpde kallıkbız,
Başhalağa kul. Karavaş bollukbuz.

Cıyırma birinçi ömürde
Señe tiyermi kün, ay?
Senden tiyermi kün, ay?
Cuvap beralmay tıñılaydı Karaçay!

BİNDOKUZYÜZKIRKÜÇ

1943 YILI Kasımın ikisi, Salı günü.
İnsan çocuğunu yiyen dev anası gibi,
Sovyetlerin, kendisinin bir halkını,
Karaçay halkını,
Esir edip, tutsak edip sürdüğü gün,
Kahpelerin arkamızdan güldüğü gün.

Erkekler düşmandan korurken devleti,
Devlet yakıp yıktı onların evlerini.
Kuş tüyü gibi saçıp Asya'ya Karaçay milletini.
Uyguladı, halkı yok edecek kara niyetini.

Halkın ilini, idaresini alıp elinden,
Dinini, dilini, töresini çiğnetti,
Adını bile değiştirdi, etti düşman.,
Nasıl da kaldı canı sağ.

1943 yılının güzünden sonra,
Karaçay rahat, huzur görmedi,
Ona ne yazı ne baharı vermedi.

Büyümüyor, yeşermiyor bir şeyi, adı,
Ne edebiyatı, ne medeniyeti, ne sanatı.
Işığını karartmışlar güneşin, ayın
Güz havas ına benzemiş yaşamı Karaçay'ın.

Bizi itmeye çalışıyorlar çukura,
Bunu anlayıp sıçramazsak yukarıya,
Düşman ayakları altında kalacağız,
Başkalarına kul-köle olacağız.

Yirmibirinci yüzyılda
Sana doğar mı güneş, ay?
Senden doğar mı güneş, ay?
Cevap veremeden susuyor Karaçay!

BEGİYLANI ABDULLAH²⁵

CÜREGİM

Birde, cüregimi çıkarıp,
karağa desele içine,
anda bolur seni çıkarıñ,
bolurla boranla, keçe.

Körünür ol seni akırın
ışara
nasıplı külgeniñ,
tabılır tav karnı aklıñ,
korğaşın cüğü saz künleni.

Anda, kök türsünlü közleriñ,
tavlağa da taza süymeklik,
anda, cap çaşıl keñ özende
kuvañçı teregi süyelip.

Arı ak bulutlay keldiñ sen,
anda tav suvçuklay avaziñ,
anda, kart Kellamı namazı,
tüzlüknü batmazlık kemesi.

Anda, tav caylıknı köklüğü,
köz çaşlay, tazalık da bolur.
Anda, sur kayğıñı köplüğü,
halallık, tavkellik tabılır.

Bolurla köp aç carsıvla,
kıyınlık kelgende köplege,
anağa, tas bolğan çaşlağa,
cılamuk küydürgeñ közlege...

Birde, cüregimi çıkarıp,
karağa desele içine,
tabılır kadama çıdamı,
sıfatıñ, ay tiygen keçe.

YÜREGİM

Bazen kalbimi çıkarıp
bakmak isteseler içine,
orda olur senin güzelliğın,
oradadır fırtınalı geceler.

Görünür o senin yavaş
gülümseyerekş,
mutlu gülüşün,
bulunur dağ karının aklıñ,
kırşın yüklü solgun günlerin.

Orda gök benizli gözlerin,
dağlara da temiz sevgi,
orda, yem yeşil geniş vadide
sevincin ağacı dikili.

Oraya ak bulut gibi geldin sen,
orda dağ deresi gibi avazın,
orda, yaşlı ninemin namazı,
doğruluğun batmayacak gemisi.

Orda, dağ yaylasının yeşilliği,
göz yaşı gibi, duruluk da olur.
Orda, sur kaygının çokluğu,
helallik, yiğitlik bulunur.

Olur çok acı sıkıntılar,
zorluk gelince çoklarına,
anaya, kaybolan oğullara,
gözyaşı yakan gözlere...

Bazen kalbimi çıkarıp
bakmak isteseler içine,
bulunur devasa sabrı,
yüzün, ay doğmuş geceler.

ÖZDENLANI ALBERT²⁶

T Ö Z

Oñlu babanı öksüz balası,
Şam Karaçayım-Malkarım,
Seni buşuvuñ başıñdan basıp,
Küvge uşaydı cırım.

Hey, zorluk otda kızarğan halkım,
Töşde temirça tüyüldü!
Bir kişini da kalmazça hakı,
Belinden eki üzüldüñ.

Oñsuzlarıñı açlıkğa eltip
Öltürgenlege tözdüñ sen,
Sın taşlarıñdan atlavuç etip,
Teplegenlege tözdüñ sen.

Köçgen haparnı bilmey, köp çaşın
Uruşdan üyge kaytdıla,
Har kaythan çaşnı üzdürüp başın,
!Satılık!" dep, kiralğa satdıla.

Tözgense halkım, taza atıña
Kara tamğanı urğanña,
Töz halkım, bugün Tuvğan Curtuña
Ögege sanap turğanña!

Töz, tacal halkım, zavuk sendedi,
Bek tutsañ tözgen adetiñi!
Töz, tözüm bıla ölçelenedi
Kıyınlığı milletni.

D A Y A N

Üstün atanın öksüz evladı,
Kutsal Karaçayım-Malkarım,
Senin acın başıñdan basarak,
Ağıta benziyor bu şiirim.

Ey, zorluk ateşinde kızaran halkım,
Örste demir gibi dövüldün!
Hiç kimsenin kalmayacak gibi hakkı,
Belinden ikiye bölündün.

Gücsüzlerini açlıkğa sürerek
Öldürenlere sabrettin sen.
Mezar taşlarını kaldırım yapıp
Çiğneyenlere de sabrettin sen.

Sürgün haberini bilmeden, çok gencin
Savaştan eve döndüler,
Her dönen gencin kopartarak kellesini,
"Satılık!" diye, devlete sattılar!

Dayandın halkım, temiz adına
Kara lekeyi vurana.
Sabret halkım, Vatanında
Seni üvey sayıp durana!

Sabret, yiğit halkım, gelecek sende,
Sıkı korursan sabreden adetini!
Sabret, sabırla ölçülür
Sıkıntısı milletin.

BAYÇORALANI SOSLAN²⁷

CUVUNÑAN CURTUM

Kök küküreydi, ot da çaşnaydı
Keçe, tavlani carıtıp,
Bu, ulla kuvanç salamğa uşaydı,
Pelivan topla atılıp.

Kök kükürese, cer cırıldaydı
Bu cayğı cılı çañurdan,
Tıñılasam, meni cüregim cırlaydı,
Cañur makamı arıvdan.

Entda küküre, entda küküre,
Carıt tavlani bütövley!
Kuy ceribizge tayak çañurnu,
Sabanla ulla biterler.

Köp da cavdu da tohtadı çañur,
Köp şorka sarkdı çatladan.
Celçik urdu da, bulut koradı,
Özenni carık cıklağand.

Başları açık, tüpleri açık,
Betlerinde bulut bellikle,
Tuvğan tavlaram uzalıpdıla,
Uzalıpdıla miyıkge.

Savlay keçeni çañur túbünde
Turğandıla da cuvuna,
Ertdenbılasında tap taza tavla
Karap turadıla işara.

YIKANAN YURDUM

Gök gürlüyor, ateş de çakıyor
Gece, dağları aydınlatarak,
Bu, büyük sevinç törenine benziyor,
Pehlivan topla atılarak.

Gök gürlüyince, yer canlanıyor
Bu baharın ılık yağmurundan,
Dinleyince, benim kalbim şakı okuyor,
Yağmur makamının hoşluğundan.

Yine gürlə, yine gürlə
Aydınlat dağları tümnden!
Dök yerimize sağanak yağmuru,
Tarlalar esrik biterler.

Çok yağdı da kesildi yağmur,
Çok seller aktı yamaçlardan.
Rüzgâr esti de, bulut dağıldı,
Vadiyi aydınlık yoklamış.

Başları açık, altları açık,
Bellerinde bulut kuşaklar,
Öz dağlarım uzanıp duruyorlar,
Uzanıp duruyorlar yükseğe.

Bütün gece yağmur altında
Beklediler temizlenerek,
Sabahında tertemiz dağlar
Bakıp duruyor gülümseyerek.

TABAKSOYLANI MUHTAR²⁸

KÖREME MEN

Curtubaylanı Mahtige

Birin koyup birin aytsak da Mahti,
Halkıbizğa borçludu tölübüz.
Arabızda köpdü telebiz,
Birnak etsek kesibizge, gūnahtı.

“Kermeydile cer da, cır da, curt da”
Degen tavlulanı köreme men,
“Nazmularıñ kerekmeydile, cırt da
Küydür!” degenleni köreme men.

“Bizni çaşathanla da, oy, alallı!”
Degen kişileni köreme men.
“Halkğa uşathanla da ma alalla!”
Degen cigitleni köreme men.

Korkak bolup kalay çaşayık, Mahti,
Kalay çaşayık, aytçı calınıp?
“Azatbız!” deybiz, ötürükdü, hauhou,
Cañılıp aytabız, cañılıp!

Bu kar da teñim, bir teren cavğandı,
Avuşlanı caphandı, çokdu col.
Üsübüzge ulla kiral avğandı,
Boluşlukdan ertde cuvğanbız kol.

Seniça çaşları bolğan halk, Mahti,
Telileri bolsa da apçımaz.
Madar etsek, kadar eter Allah da,
Cukusurap tursak a kün çıkmaz!

GÖRÜYORUM BEN

Mahti Curtubay’a

Birin bırakıp birin söylersek, Mahti,
Halkımıza borçludur neslemiz.
Aramızda ise çoktur delimiz,
Uzak tutsak kendimize, gūnahtır.

“Gerekmez yer da, türkü de, yurt da”
Diyen dağılıları görüyorum ben,
“Şiirlerin gerekmez hiçbir zaman,
Yak onları!” diyenleri görüyorum ben.

“Bizi yaşatanlar da, oy, onları!”
Diyen kişileri görüyorum ben.
“Halka benzetenler de işte bunlar”
Diyen yiğitleri görüyorum ben.

Korkak olup nasıl yaşayalım, Mahti,
Nasıl yaşayalım, söylesene yalvarıp?
“Azatız!” diyoruz, yalandır, ödünçtür,
Yanılıp söylüyoruz, yanılıp!

Bu kar da dostum, bir derin yağmış,
Geçitleri örtmüş, yoktur yol.
Üstümüze büyük devlet abanmış,
Yardımdan erken yıkadık kol.

Senin gibi gençleri olan halk, Mahti,
Delileri olsa da sıkıntı çekmez.
Çare bulursbak, kaderi açar Allah,
Uyuklayıp dusak da güneş doğmaz!

SILPAĞARLANI KULİNA²⁹

ÇİÇEKLE

“bETİŃE KIS, TILPIVUŃ BILA CILITA!,
Dep sabıyçık uzathança kolçuğun,
Terezemden karatadı, tartına,
Baliy terek caz başında bulçuğun.

Çığar künça, tolup turğan bir çiçek
Barmaklarım tiyer tiyemez açıldı.
Cankılıçnı uvak tuvrup, içine
Kim kuyğanın kim bilalsın bu zatnı!

Ömürlüknü, cunçuvnu şartların
Nazik zatha bergendile ısanıp.
Meñe taşa bin oñluluk başlamın
Bu çiçekden alğançadı ısarıp.

Ol taşa küç arıvluknu ısanın
Çaşnatadı cartı açılğan çiçekde.
Nür gulmakçık, künnü cuta, uşaşçık
Gakki içinden çığıp kelgen cücekge.

Naziklikde, katılıknı karıvu,
Seskeklikde, ötgürlüknü bazımı,
Cansızlıkda, cürüşlünü barıvu,
Har sızında, çemerlikni taplığı.

Seyir küçle tatlı tebip cürakde,
Aldı meni halal zavuk tuzakğa.
Ayazımda dirildeyle çiçekle,
Bal çibinle basınñança butakğa.

Çurum boldu köp oyumğa butakçık,
Cañı çaşav tebip kelgen çiçekle.
Çaşav sımı gözenidi har zatçık,
Bar boluvnu ulla sıyı üsünde.

Çeçek kayda, ne bulçukda tolsa da,
Bir çaşavnu al başlamıd, bileme,
Art sıfatı alkın taşa bolsa da,
Çiçek ese, sıy bereme, süyeme.

ÇİÇEKLER

“Yüzüne yaklaştır, nefesinle ısıtarak”
Diye, kçük çocuk uzatır gibi minik elin,
Penceremden baktırıyor, çekinerek,
Vişne ağacı ilkbaharda tomurcuğun.

Doğacak güneş gibi dolup duran bir çiçek
Parmaklarım değer değmez açıldı.
Ebemkuşağını ufak doğrayıp, içine
Kim doldurdu kim bilir bu şeyi!

Ebediliğin, sıkıntının şartlarını
Nazik şeye vermişler güvenerek.
Bana gizli bir üstünlük başlamını
Bu çiçekten almış gibidir gülerek.

O gizli güç güzelliğin işaretini
Canlandırıyor yarı açılmış bir çiçekte.
Nür topakçığı, güneşi yutarak, benziyor
Yumurta içinden çıkıp gelen civcive.

Naziklikde katılığın kuvveti,
Kuşkuculukda, yiğitliğin güveni,
Cansızlıkta, yürüyenin gidişi,
Her çizgisinde, ustalığın izleri.

Harika güçler hoş çarparak yürekte,
Aldı beni helal mutluluk tuzağa.
Avuç içimde titriyor çiçekler,
Bal arıları üşüşmüş gibi budağa.

Bahane oldu çok düşünceye budakçık,,
Yeni hayat tepip gelen çiçekler.
Yaşam sırrının mutfağıdır her şeycik,
Var oluşun büyük onuru üstünde.

Çiçek nerde, hangi tomurcukta dolsa da,
Bir yaşamın ilk adımındır, biliyorum.
Son sıfatı henüz gizli olsa da,
Çiçek ise, onur veriyorum, seviyorum.

Yararlanılan kaynaklar

- Karaçay Poeziyanı Antologiyası.** Karalanı Asiyat-Kağıylanı Nazifa, 1965 Stavropol.
- Karaçay Halk Cırıla.** Goçiyalanı Sofiya-Ortabaylanı Rimma-Süyünçlanı Hanafiy. 1969 Moskova.
- Malkar Poeziyanı Antologiyası.** Begiylanı Abdullah-Ölmezlanı Muradin, 1993 Nalçık.
- Suvuğan Otcağa.** Mottaylanı Svetlana. 1994 Nalçık.
- Möçülanı Kâzim.** Töppelanı Alim. 1989 Nalçık (Cild: I-II).
- Kâzim – Nazmula, Zikirle, Poemala.** Begiylanı Abdullah, 1996 Nalçık.
- Semenlanı Sımayıl / Cırçı Sımayıl. Laypanlanı Bilal. 1992 Moskova.**
- Kalay ulu Appanı Iızın İzlay.** Ortabaylanı Rimma-Bicilanı Ahiya, 1995 Çerkessk.
- Çomartlık** (Nazmula-Cırıla). Bert Gurtuev. 1969 Nalçık.
- Nazmula.** Kuliylanı Kaysın. 1988 Nalçık.
- Oğur** (Nazmula bıla Poema). Bayramuklanı Halimat. 1977 Çerkessk.
- Tolğan Ay** (Nazmu kitap). Semenlanı Azret, 1983 Çerkessk.
- Nasıp Bolsa** (Nazmu kitap). Semenlanı Azret.
- Miñitav.** aylık dergi koleksiyonu. Redaktör: Begiylanı Abdullah. 1994, 1995, 1996 yıllarına ait nüshalar Nalçık.
- Curtda Cañız Terek.** Laypanlanı Bilal (Nazmula). 1992 Moskova.
- Bet** (Nazmula kitabı). Begiylanı Abdullah. 1996 Nalçık.
- Karasuvçuk** (Nazmu kitap). Özdenlanı Albert. 1996 Çerkessk.
- Men Colğa Kesim Cañız Çıkğanma.** (Nazmu kitap). Bayçoralanı Soslanbek. 1989 Çerkessk.
- Çık Tamçıla Kün Tayakla** (Nazmu Kitap). Sılpağarlanı Kulina. 1983 Çerkessk.

Açıklamalar

¹**Kâzim Möçü (Möçülanı Kâzim).** 1859 yılında Bızıngıbaşı yöresinin Şıkı köyünde doğdu. Malkar Türkleri'nin yazılı edebiyatlarında en önemli yeri işgal eden bir şairdir. 1944 sürgün felaketini halkıyla birlikte yaşadı. Yaşlı bedeni sürgünün zorluklarına bir yıl dayanabildi. 1945 yılında Kazakistan'da vefat etti. Ahmet Yesevî tarzında manzumeler yazan bir şairdir. Zamanının medrese tahsilini ikmal etmiş, arapça öğrenmiştir. Daha ziyade dinî ve didaktik şiirler yazmıştır. Karaçay-Malkar Türk şivesinin gelişmesine ve yazılı edebiyatın güçlenmesine büyük katkıda bulunmuştur. Bolşevik İhtilalinden önce, şiirleri elle çoğaltılarak yaygın bir şekilde okunuyordu. İlahileri, mevlidi ve manzum ilmuhalihalkın elinden düşmezdi. İhtilalden sonra bütün bunlar yasaklandı ve takibe uğradı. Yetmiş yıl boyunca manzumeleri gizli olarak elden ele dolaştı, ancak bastırılamadı. Perestroyka'dan sonra malkarlı araştırmacılar Kâzim Möçü'nün şiirlerini toplamaya başladılar ve neşrettiler. Ayrıca gazete ve dergilerde de sık sık yayımlanma imkânı doğdu. Özellikle de Abdullah Begiy tarafından inıtav" dergisinde pek çok şiir ve manzumesi basıldı. İlk ciddi araştırma ürünü olarak Alim Töppe tarafından hazırlanan "Miçilanı Kâzim" isimli iki cildlik eseri zikredebiliriz. Alim Töppe (Töppelanı Alim) kitabının girişinde uzun bir takdim yazısı ile Kâzim Möçü'nün fikir ve sanat hayatını geniş bir biçimde anlatmıştır. 1989 yılında Naçık'te basılan bu eser, araştırmacılar için başvurulacak ilk kaynaklar arasındadır. Bundan sonra yayımlanan diğer bir ciddi araştırma da Abdullah Begiy (Begiylanı Abdullah) tarafından 1996 yılında yine Nalçık'te

neşredilen “Kâzım-Nazmula-Zikirle-Poemala” isimli eserdir. Abdullah Begiy bu eserinde, bulduğu materyallerin / metinlerin Kâzım’e ait olup olmadığını büyük bir dikkatle incelemiş ve kati kanaat getirdikten sonra kitabına almıştır. Karaçay-Malkarlılar Kazım Möçü’ye büyük değer vermekte ve onu yazılı edebiyatlarının piri, üstadı olarak kabul etmektedirler.

² **Balışibiklik.** Bolşeviklik, eskiler kelimeyi bu şekilde telaffuz ederlerdi. Kâzım de telaffuz ettiği şekilde kullanmıştır.

³ **Kadetler.** İhtilalden önce faaliyet gösteren siyasî partilerden olup liberal görüşlü devrimcilerin partisiydi.

⁴ Burada sözü geçen *Eneyoğlu, Gemuoğlu, Nostuoğlu, Alioğlu, Nazir, Kellet...* Komünist Rejim tarafından “*Halk düşmanı, burjuva milliyetçi*” suçlamasıyla yok edilen Karaçay-Malkar’ın ilk sosyalist görüşlü aydınlarıdır. Şair burada, Rejimin kendi taraftarlarını bile acımadan nasıl tasfiye ve yok ettiğine atıfta bulunuyor.

⁵ **Kırımşavhalları İslam (İslam Kırımşavhal).** Karaçay yazılı edebiyatının ilk temsilcilerindendir. 1864-1910 yılları arasında yaşamıştır. Tüm Şimalî Kafkasya’nın önde gelen aydınlarından olup ünlü Oset şairi Koska Hatagati’nin arkadaşısıdır. Halk için sanat anlayışıyla, öz halkını uyandırmak, millî benliği ayakta tutmak, sosyal ahlakı yüceltmek... amacıyla güzel manzumeler yazmıştır. Genç yaşta ve Bolşevik İhtilalinden önce vefat eden şairin manzumeleri henüz toplu olarak yayımlanmamıştır.

⁶ **Canıbekli Kalay ulu Appa (Appa Canıbek).** 1864-1934 yılları arasında yaşayan ünlü Karaçay hiciv şairidir. Geçen yüzyılın sonlarında şöhreti tüm Karaçay-Malkar’ı kaplamış bulunuyordu. Neyzen Tevfik vari hicivler söylemiş, bunlar halkın hafızasında yerleşerek günümüze kadar intikal etmiştir. Ümmi olduğu için hicivlerini not etmezdi, bu sebepten kaybolanları da pek çok olmalıdır. Daha ziyade cimrilik, görgüsüzlük, kabalık gibi insanların noksan yanlarını alaylı bir dille hicveden manzumeler söylemiştir. Mamafiyh bu manzumeler genellikle kısa olduklarından çabuk ezberleniyor ve halkın hafızasına yerleşiyordu. Unutulan veya kaybolan hicivlerinin büyük kısmı, sürgün sırasında hayatlarını kaybeden yaşlılar ile birlikte toprağa gömülmüşlerdir. İhtilalden sonra, çeşitli baskılara maruz kalarak sosyalizmi öven manzumeler söylemeye zorlanmışsa da bunların sanat değeri olmadığı, uslubuna dikkat edilirse tahrif edildikleri de farkedilir. Yakın zamana kadar halkın hafızasında veya sevenlerinin özel defterlerinde bölük pürçük halde dağılı olan manzumeler, ünlü edebiyat tarihçisi Rimma Ortabay (Ortabaylanı Rimma) ve Yahya Bici (Bicilani Ahiya) tarafından “*Kalay ulu Appanı Izın Izlay*” isimli bir kitapta toplanarak 1995 yılında Çerkessk’te yayımlanmıştır. Yazarlar yorumlarında, eski bolşevik mentalitesinden bir türlü kurtulamadıkların belli ediyorlar. Onlara göre, Kalay ulu Appa bir “Sınıf mücadelesi” şairidir. Fakirlerin, ezilenlerin, kölelerin savunucusudur, zenginlerin hışmına uğrayarak Sibiry’a iki kez sürülmüştür. Biz bu fikre katılmıyoruz. Appa, kim olursa olsun, göze hoş görünmeyen bir davranışta bulunan kişiyi acımasızca hicvetmekten çekinmemiştir. Keza halkın her kesiminden saygı ve itibar görmüştür. O vicdanı hür, fikri hür bir şairdi. Çarlık diktatörlüğünü de Sosyalist diktatörlüğü de çekinmeden zemmetmiştir. Ancak bu ikinciler hakkında söyledikleri henü ortaya çıkarılamamıştır. Öteyandan, kitaptaki metinlerde, çok dikkatli incelenecek olursa, Appa’ya ait olmayıp ona atfedilen manzumeler de dikkati çekmektedir. Appa’nın uslubunu bilen bir okuyucu bunu hemen farkedebilir. Aynı şekilde, fakirlik edebiyatı yapılan

manzumelerin de ona ait olmadığı kanaatindeyim. Her şeye rağmen sözü geçen kitabın yayımlanması büyük bir hizmettir. Appa'nın unutulmasını önlemiştir. Hiciv tarzındaki manzumeler kendi orijinal dilinde güzeldirler. Tercüme ve aktarmalar sırasında esprilerini büyük ölçüde kaybederler. Buna rağmen Appa'nın hicivleri İstanbul şivesine aktarılınca da güzelliklerin çok az şey kaybettiler.

⁷ **Akbaylanı İsmail (İsmail Akbay / Çokuna Efendi).** 1874 yılında Karaçay'ın Oğarı Teberdi köyünde doğdu. İyi bir tahsil gördü. Yüksek öğrenimini İstanbul Dârülfünûnunda tamamladı. Mehmet Emin Yurdakul gibi o devrin ünlü fikir ve sanat adamlarıyla tanış oldu. Halk için sanat anlayışıyla bir çok manzumeler yazdı. Bunlardan bazılarında o devir Türkiye şairlerinin etkisi görülür. İsmail Akbay'ın "*Sakla Kesme*" isimli manzumesi, M. Emin Yurdakul'un "*Sakın Kesme*" isimli manzumesine çok benzer. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ini karaçaycaya çok başarılı şekilde uyarlamıştır. Halkın aydınlanması için eğitime önem verilmesini şart olduğunu çok iyi kavramıştı. Rusya'da 1904 İnkılabından sonra ortaya çıkan serbestlikten yararlanarak ilkokullarda okutulmak üzere anadilde ders kitapları yazılmasına öncülük etti. Latin harflerine dayalı ulusal alfabe hazırlanması çalışmalarında görev aldı. Bolşevik İhtilalinden sonra rejime şirin görünmeye çalışarak Sultan Galiyev'e benzer bir yol izledi. Ama Stalin'in rusçu şöven yönetimi buna imkân vermedi ve bütün görevlerinden soyutlanarak göz hapsine alındı. Doğduğu köyde arıcılık yaparak hayatını kazanmaya çalıştı. 1937'de uygulanan devlet terörü sırasında tutuklanarak ölüme mahkûm edildi. Manzumeleri, makaleleri, ve ulusal dildeki ders kitapları incelenip henüz gün ışığına çıkarılmamıştır. Halkı için canını veren bu büyük vatanperver fikir ve sanat adamı ve halk hadimi bugün bile layıkıyla tanınmamaktadır. İyi bir şair olduğu muhakkak olan İsmail Akbay'ın karaçayca anadilde hazırladığı "Mevlid" bir şaheserdir. Halk tarafından ezberlenerek zamanımıza kadar intikal ettirilmiştir. Bazı şahıslar tarafından yazıya da geçirilen Mevlid metinleri yetkili alimler tarafından incelenerek basılmayı beklemektedir. İşin garibi pek çok karaçaylı bu mevlidin yazarını bilmiyor ve anonim olduğunu sanıyor. Çeşitli dergilerde çıkan metinlerde çok yanlışlar olduğu izlenmektedir. Türkiye'de yaşayan karaçaylılardan merhum Şuayip Esen tarafından yazıya geçirilen metin şimdiye kadar gördüğüm metinler arasında en doğru olanıdır. Bendeki nüshayı çoğaltarak isteyenlere vermişim, bunlardan bazıları da halen Karaçay ve Malkar'da yaşayan araştırmacılarıdır. İbmail Akbay bütün yönleriyle incelenerek halkına tanıtılması gereken aydınların başında gelmektedir. Benim de anne tarafımdan akrabam olan merhum şairimiz, çağdaşları tarafından **Çokuna Efendi** olarak bilinmektedir.

⁸ Bu manzumenin M. Emin Yurdakul'un "*Sakın Kesme*" isimli manzumesinden esinlenerek yazıldığı muhakkaktır.

⁹ **Nögerlik (nöger-nöker).** Arkadaşlık, ortaklık.

¹⁰ **Nığış.** Karaçay-Malkar toplumunda yaşlıların bir araya gelerek çeşitli sorunları müzakere ettikleri ve sohbetle bulundukları mahal. Aksaklılar meclisinin toplandığı yer. Yaşlılar umumiyetle kuytu bir duvarın altına uzatılmış bir tomruğun üzerine oturarak sohbet etmeyi severlerdi ki çok defa bu tomruğun bulunduğu yere **Nığış** adı verilirdi.

¹¹ **Semenlanı Sımayıl (İsmail Semen / Cırçı Sımayıl).** Ünlü karaçaylı halk şairi. Geçen yüzyılın sonlarına doğru dünyaya geldi. [Benim elimdeki kaynaklarda doğum-ölüm tarihleri yer almadığı için ben de buraya yazamadım. Oğlu Azret henüz sağdır ve muhakkak babasının doğum-

ölüm tarihlerini doğru olarak biliyordur. YN.]. Medresede okudu, arpça öğrendi. Kendine has bir üslûpla güzel şiirler yazdı. Bunlardan bazıları bestelenerek şarkı haline getirilmiştir. “Miñitav” isimli şiirinin Karaçay Millî Marşı olarak kabul edilmesini savunanlar çoktur. Politikaya pek bulaşmadı, sessiz yaşamayı tercih etti. Zaruret icabı yazdığı Sovyet tarzı manzumeleri çok zayıf ve başarısızdır. Geri planda kaldığı için olacak, Devlet terörünün kol gezdiği otuzlu yıllarda canını nadir kurtarabilen aydınlardandır. Buna rağmen, 1940 yılından itibaren tek şiiri devlet yayınevleri tarafından basılmamıştır. İsmail Semen halkının hislerine tercüman olacak şekilde şiirler, manzumeler kaleme aldı. Sürgün yıllarında maneviyatı güçlendirici şiirler yazarak halkına maddi-manevi dayanma gücü vermeye çalıştı, bu şiirleri elle çoğaltılarak, elden ele dolaştırılarak okunup ezberleniyordu. Şiirleri, manzumeleri basılmasa da halk bunları severek hafızasına yerleştirdi ve unutmadı. Mesela, anonim veya bir başka halk şairine ait olduğu söylenen “Aktamak” isimli ünlü halk şarkısının güftesinin İsmail Semen’e ait olduğu yakın zamanda ortaya çıkmıştır. Şiirlerinin tamamı toplanarak henüz basılmamıştır. Bu konuda değerli karaçaylı edebiyat-sanat adamı Naziya Kağıy’ın bir hayli çalıştığını biliyoruz. Bilal Laypan da, şairin ölümünden sonra seçme şiirlerinden oluşan bir derleme yaparak ve şairin kısa biyografisini de ekleyerek [“*Cırla bıla Nazmula - Saylamala*” = Şarkılar ile Manzumeler - Seçmeler] adıyla 1992 yılında yayımladı. Kendisi gibi değerli bir şair olan oğlu Azret Semen’in de babasına ait manzumeleri topladığı muhakkaktır. Bunlar neşredildiği zaman şairin asıl sanatçı kişiliği ortaya çıkacaktır.

¹² **Karakötlanı İssa (İssa Karaköt).** 1900 yılında Karaçay’da doğdu. 1942 yılında Rus ordusu saflarında almanlara karşı savaşırken öldü. Stalin hükümeti zaten, 1937’den arta kalan aydınlardan genç ve orta yaşlı olanları savaş cehennemine sürerek orada yok olup gitmelerini de çok iyi becermiştir. Bu kanlı savaşta yaşları 20-30-40 dolaylarında olan Karaçay-Malkar aydınlarının büyük kısmı can verdiler. Ama Stalin hükümeti, buna karşılık olarak onların ailelerini topyekün sürgüne göndermek suretiyle tarihin en büyük cinayetlerinden birini işlemiştir. İssa Karaköt, Sovyet rejiminin mahvettiği genç yeteneklerdendir. İl şiir kitabı “*Cañı Cırla – Yeni Şiirler*” adıyla 1925 yılında yayımlandı. Manzumelerinde genellikle Sovyet tarzı bir söylem hakimdir. İdeoloji endişesi olmadan yazdığı şiirler işe güzeldir ve şairlik yeteneğini ortaya koymaktadır.

¹³ **Botaşlanı Abidat (Abidat Botaş).** 1902 yılında dünyaya geldi. Karaçay’ın ilk kadın şairi olarak kabul edilir. Daha ziyade çocuk manzumeleri yazmıştır. Rejime övgü içermeyen manzumeleri oldukça güzeldir. “*Ayhan bıla Savutları – Ayhan ile Kapkacakları*”, “*Karañı Kız bıla Carık Kız – Cahil Kız ile Aydın Kız*”, “*Kızçık bıla Koyançık – Küçük Kız ile Tavşancık*” basılan şiir kitaplarından bazılarıdır.

¹⁴ **Örtenlanı Azret (Azret Örten).** 1907 yılında Karaçay’ın Karcurt köyünde doğdu. İhtilalde 10 yaşındaydı ve o günlerde hakim olan yoğun propogandanın etkisinde kalarak sosyalizme içtenlikle bağlandı. Ancak onun sosyalizme bağlılığı emperyalis Sovyet rejimine bağlılıktan ziyade, bu rejim içinde kendi halkına hizmet etme amacını taşıyordu. Yaşı küçük olsa da Sultan Galiyev’i izleyenlerin etkisinde olduğu anlaşılmaktadır. fevkalâde güzel şiirler kaleme almıştır. Bazı kaynaklar onun Devlet terörü yıllarında yok edildiğini bildiriyorlar ise de “*Karaçay Poezyanı Antologiyası*” isimli kitapta, 1955 yılında “sürgün sırasında) vefat ettiği kaydedilmiştir. Sürgünden önce çok sayıda kitabı

yayımlanmıştır. Rusya Federasyonu bünyesinde göstermelik Karaçay Muhtar Vilayeti tesis edildikten sonra, anadilde ders kitapları hazırlama gayreti içinde de olmuştur. En çok eleştirilen yanı, manzumelerinde az veya çok Sovyet damgasının farkedilmesidir. Hür düşünüp hür yazma imkânı olsaydı fevkalâde güzel ve kaliteli şiirler vücuda getireceği muhakkaktı. Herşeye rağmen Karaçay dilinin ve edebiyatının gelişmesine hizmeti vardır ve edebiyat tarihindeki yerini almıştır. Tüm şiirleri yayımlanmış olsaydı, şair hakkında daha objektif hüküm vermek kabil olacaktı. Bütün bu söylenenlere rağmen, vatansever bir aydın ve yetenekli bir şair olduğunda kuşku yoktur.

¹⁵ **Gurtulanı Bert (Bert Gurtu).** 1910 yılında Malkar'da, Aksu köyünde doğdu. Dayısı Biyaslan Efendi'den Kur'an ve arabiyat tahsil etti. Sovyet rejimi tarafından ilk beyin yıkama ameliyesine tabi tutulan kuşağa mensuptur. İlk şiir kitabı 1931 yılında basıldı. Savaşın ve sürgünün sıkıntılarını yaşadı. Sürgün dönüşü 50 yaşından sonra yüksek öğrenimini tamamladı. Sovyetik manzumelerinde ölçülüdür. 1969'da basılan "*Çomartlık-Cömertlik*" isimli şiir kitabını inceleme fırsatını bulduk. Yetenekli bir şair olduğu anlaşılıyor. Lirik ve pastoral şiirleri duygu yüklüdür, gerçek şiirin işaretlerini görebiliyoruz. Karaçay-Malkar diline ve edebiyatına büyük hizmeti geçen bir sanatçıdır.

¹⁶ **Aliylanı Umar (Umar Ali).** 1911 yılında Karaçay'da doğdu. Filoloji öğrenimi gördü. Daha ziyade bilim adamı olarak tanınır. Nalçik Üniversitesi ile Çerkessk Ped İnstitut'ta öğretim üyesi olarak görev yaptı. Sürgünden sonra Karaçay-Malkar edebiyatındaki yerini aldı. Yur güzelliklerini işleyen manzumeleri güzeldir. Halk için sanat yapmıştır, didaktik manzumeleri bir hayli kabarık yekûn tutar. Sovyet mentalitesiyle kaleme alınan manzumelerinde ise ölçülüdür. 1974 yılında öldü. "*Şohluk- Dostluk*", "*Men Seni Çaşıñma* – Ben Senin Oğlunum" isimli şiir kitapları yayımlanmıştır.

¹⁷ **Baykullanı Abdülkerim (Abdülkerim Baykul).** 1912 yılında Karaçay'da doğdu. Tipik Sovyet şairi olmakla beraber, Karaçay diline ve edebiyatına büyük hizmetleri olmuştur. İdeoloji kaygısı olmayan manzumelerinde poésie pure diyebileceğimiz bir seviye vardır. Sürgün yıllarında Sovyet rejimine olan inancını yitirdiği muhakkaktır. İdeoloji bulaşmayan şiirlerinin bir kitapta toplanması temennimizdir.

¹⁸ **Bayramuklanı Halimat [Halimat Bayramuk (1917 – 1996)].** Karaçay-Malkar'da manzume yazmayan insan yok gibidir. Başka bir deyişle *inyar/ mani düzmeyen, türkü yakmayan* az insan vardır. Tabiatıyla bunların çoğu birbirine benzeyen, sanat özelliği taşımayan deyişlerden ibarettir. Keza, şair olduğunu iddia edenler de az değildir. Bunların bir diğer özelliği de çalakalem çok manzume yazmalarıdır. Mentalite böylece olunca, "kalıcı özelliğini haiz" kaliteli eserler de çok azdır. Bu satırların yazarı, yüzlerce, binlerce manzumeyi okuyup inceledikten sonra şu kanaate varmıştır: manzume çok, şiir az; şairliğe özenen çok, şair az. İşte bu şiir harmanı içerisinde Çolpan yıldızı gibi parlayan bir biri vardır: Halimat Bayramuk. Dikkatle incelenirse "taklid edilemez" bir orijinallığe ve özgün bir uslûba sahip olduğu farkedilir. Mısralarında iç musiki öylesine yerli yerine yerleştirilmiştir ki kafiyeye gerek kalmamıştır. Didaktik şiirden lirik şiire kadar her dalda aynı başarıyı gösterebilmiştir. Bütün manzumeleri şairane ifadelerle örülüdür. Halimat Bayramuk, dünyanın engüzel dağlarına en güzel şiirleri yazmıştır. Poemaları da Halimat'ın sanat gücünün nişaneleridir. Bazı şiirlerinde ateistik ifadeler veya isyankâr söylemler de dikkati çeker. Ancak bunları o mel'un rejimin zorlamasıyla yaptığı da belli oluyor.

Şiirlerini incelerken bir husus dikkatimi çekti: *aralara serpiştirilen sovyetik ifadeler metinden çıkarılınca, manzumenin bütünlüğüne hanel gelmiyor*. Kimbilir günün birinde düşünce ve ifade hürriyeti gelirse bu aykırı sözleri şiirlerinden atmayı da düşünmüş olmalıdır. *Halimat'ın tüm eserlerinin yayımlanacağı duyumlarını alıyoruz. Yayına hazırlayanlar manzumelerinde ve düzyazılarında iğreti olarak yer alan bu türlü ifadeleri çıkartırlarsa hem şaire hem de halkına büyük iyilik etmiş olurlar*. Halimat Bayramuk edebiyatın her dalında kalem oynatmıştır. roman, hikâye, fıkra, tiyatro, nesir şiir, vs. Karaçay-Malkar'ın bu ünlü şairi hakkında “*Birleşik Kafkasya*” dergisinde İbrahim Şaman tarafından derli toplu bir yazı yazılmıştı, orada eserleri hakkında da özet bilgi verilmiştir (*Birleşik Kafkasya*; sayı: 12, *Eskişehir* 1997). En son yazdığı ve bence en güzel romanı olan “*Ontört Cıl – Ondört Yıl*”, “İki Kasım Bindokuzyüzkırkçü” adıyla tarafımdan Türkiye türkçesine aktarılmış ve Ötüken Kitabevi tarafından yayımlanmıştı. Böylece Halimat'ın nesrini Türk okuyucuları da tanıma fırsatını bulmuşlardır. Karaçay türkçesinin yazı dili haline gelmesinde en çok emeği geçen fikir ve sanat adamlarının en önde gelenlerindendir, Bayramuk kızı Halimat.

¹⁹ **Kuliyları Kaysın (Kalsın Kuli).** Sadece Karaçay-Malkar'ın değil Türk dilli halkların en önde gelen şairleri arasında yer alır. 1917 yılında Yukarı Çegem yöresinin Cuvuñ köyünde doğdu. 1985 yılında Özyurdu Malkar'da yaşamını tamamladı. Onun şiiri tüm Kafkasya'yı ve Türk dünyasını da aşarak belli başlı dünya dillerine çevrilmiştir. Kaysın Kuli'yin bu haklı şöhreti, Sovyet rejimine olan sadakatinden değil, sanat gücünün büyüklüğündendir. Kaysın Kuli sovyetik ifadelerinde fevkalade ölçülüdür ve hiçbir zaman aşırılığa kaçmadı. Allah vergisi bir yeteneği vardır. Poésie pure denen berrak şiiri onda doya doya görmekteyiz. Kanatimize göre Karaçay-Malkar edebiyatının “Sultan-ül Şuarası”dır. Genç şairler hep onu örnek alırlar. Ruslar tarafından “canı çıksın” diye almanlara karşı ön cepheye sürülen aydınlardan olup dört yıl müddetle kan ve ateş içinde yaşamıştır. Ama öldürmeyen Allah öldürmüyor. Mamafiyh terhis olunca, sözüm ona “dilediği yerde” yaşayabileceği imkânı bahşedilmiştir! Ancak o, “Zor günlerinde halkımla beraber olacağım” deyip Orta Asya bozkırlarının yolunu tutmuştur. Ailesinin son kalıntısını Kırgızistan'da bularak, 1957 yılına kadar orada yaşadı. Sürgünün o zorlu günlerinde herşeyini ortaya koyarak halkının manevi gücünü ayakta tutmaya çalıştı. Onun, gurbet yıllarında kaleme alıp sonradan yayımladığı manzumeleri birer şaheserdir. Kaysın kuli sadece şiir yazmakla kalmadı, Karaçay-Malkar'ın ulusal kültürünün gelişmesine de büyük hizmetlerde bulundu. Sözlü edebiyat ürünlerinin toplanıp, derlenip basılmasında, ünlü şair Kâzım Möçü'nün bilinmeyen manzumelerinin gün ışığına çıkarılmasında, hatta onun Kazakistan'da kaybolan mezarının bulunup sintaşının yazılmasında bizzat gayret sarfetti. Kaysın Kuli hem sanat gücü hem de ulusal edebiyata yaptığı hizmetlerden dolayı önemli bir şahsiyet olarak kültür tarihindeki yerini almıştır. Tüm eserleri yayımlandıktan sonra değerinin daha da artacağı muhakkaktır.

²⁰ **Süyünçları Azamat (Azamat Süyünç).** Bolşevik ihtilalinden sonra doğan kuşağa mensup şairlerdendir. Sanat hayatına şiirle başlamış, zaman içerisinde nesire dönmüştür. Ama şöhretini şiirle kazanmıştır. Sovyetik şiirleri bir hayli yekün tutar, ama bunlar pek kuru değersiz şeylerden ibarettir. Gerçek şair kişiliğini pastoral şiirlerinde göstermiştir.

“Kökala”, “Karaçayşaharım”, “Mahar”, “Karaçay Toy...” isimli şiirleri bunlardandır. Bir kısmı şiirleri bestelenmiş olup halk tarafından sevilerek okunmakta ve dinlenmektedir.

²¹ **Semenlanı Azret (Azret Semen).** Ünlü şair İsmail Semen’in oğludur. Sürgün felaketini babasıyla birlikte yaşadı. Manzumelerinde içten bir vatanseverlik ve milletperverlik farkedilir. Rejimi övmeye mecbur kaldığı zamanlarda isteksizliği, ruhsuzluğu belirgin olarak kendini gösterir. Bu ifadeler asıl metine sonradan eklenmiş iğreti dururlar. Didaktik şiirlerinde kendine has güzel ve çekici bir ifade tarzı vardır, felsefi-lirik bir hava taşır. Zaman zaman poésie pure’ü yakalayabilmiştir. Bugün hayatta olan sürgün nesli şairlerin en önde gelenlerindendir.

²² **Zumakullanı Tanzila (Tanzila Zumakul).** Ünlü malkarlı hanım şair. 1934 yılında Malkar’da Tırnavuz köyünde doğdu. Çocukluğunun bir bölümü ile genç kızlığı sürgünde geçti. İlk şiir kitabı “Kayada Gülle-Kayada Güller” 1959 yılında yayımlandı. Şiirleri başka dillere de çevrilmiştir. Duygu yüklü manzumeleri sevilerek okunmaktadır. Sürgün yıllarını anlatan “Adamnı Curtuna, Curtnu Adamğa Termilivü = Adamın Yurduna, Yurdun Adama Özlemi” isimli uzun manzumesi bir şaheser olarak kabul edilebilir. Manzumelerinde zaman zaman saf şiiri yakalayabilmiştir. Sovyetik ifadelerinde çok dikkatli ve ölçülüdür. Muteaddid şiir kitabı yayımlanmışsa da hepsini inceleme fırsatını bulamadık. Tanzila, Karaçay-Malkar halkının yetiştirdiği yetenekli şairlerdendir ve anadilinin, ulusal kültürün gelişmesi ve güçlenmesi için büyük katkıları olmuştur.

²³ **Mokalanı Muhammat (Muhammat Moka).** 1939 yılında Malkar’da, Yukarı Bakhsan köyünde doğdu. Beş yaşında iken sürgün faciasını yaşadı. Birçok yakınını sürgün yıllarında kaybetti. Anne annesinin yanında büyüdü. Sürgün dönüşü Nalçık Üniversitesi’ni bitirdi. Bilahare Moskova’da Maksim Gorkiy Edebiyat Enstitüsü’nü de tamamladı. Duygu yüklü içli bir şairdir. Daha ziyade çocuklar için manzumeler yazmıştır. Bugünkü Malkar’ın önde gelen şairlerindendir. “Cüregimi Tebivü = Kalbimin Atışı” isimli şiir kitabı 1960 yılında yayımlanmıştır.

²⁴ **Laypanlanı Bilal (Bilal Laypan).** Karaçay’ın genç kuşak şairlerinden. Edebiyat tahsili yaptı. Sovyetlerin dağılmasından sonra, özellikle Türk Dünyasında şöhreti bir hayli yayıldı. Velûd bir şairdir. Bildiğimiz kadarıyla şimdiye kadar 10 şiir kitabı yayımlanmıştır: “Curtda Cañız Terek = Yurtta Yalın Ağaç”, “Cazğanlarını I. II., III.... Tomu = Yadıklarının I., II., III... Cildi”, bu seriden 8-9 cild yayımlandı. Her konuda yazmıştır. Son yıllarda Karaçay’ın azatlığını savunan, ulusal benliği güçlendirmeye çalışan, emperyalist Rusya’ya ateş püsküren, isyan eden manzumeleri büyük bir yekurmuştur. Bu türlü şiirlerinde en belirgin unsur “heyecan”dır. Korkusuzluk, pervasızlık, hayati hiçe sayma gibi nitelikler de öne çıkar. Manzumelerinde Karaçay milliyetçiliğini işlediği için “Mikromilliyetçilik yapıyor” diye tarafımdan şiddetle eleştirilmiştir. O da bunun zararını anlamış olacak ki son zamanlarda söylemini Tüm Şimali Kafkasya’ya teşmil etmeye başlamıştır. Moskova’da “Üyge İgilik = Eve İyilik” isimli bir gazete yayımlamaktadır. Gazetesinde de Karaçay-Malkar’ın millî ve medenî haklarını ateşli bir dille savunmaktadır. Şiirlerinde şekil ve vezinden ziyade duygusalılık ve heyecan kimdir. Bir diğer özelliği de çok yazmasıdır ve yazdıklarını hemen yayımlamasıdır. Bu yüzden manzumelerini tekrar tekrar gözden geçirerek son şeklini vermeye vakit bulamamaktadır. Biz bunu, şiirde büyük bir kusur olarak kabul ediyoruz. Yayımlanan bir manzumeyi sonradan düzeltmek pek

yakışık almıyor. Öteyandan, çok yazan şairlerin kalıcı eser verdikleri az görülen bir husustur. Keza, pekçok Karaçay-Malkar şairinin düştüğü bir hataya Bilal da düşmektedir: şiirde çok heceli kelimeler kullanmak. Bu 5-6-7 heceli ve çok defa tasrif edilmiş (çekimli) veya türemiş kelimeler manzumeleri hantallştırmakta, iç musikiyi yok etmektedir. Bilindiği gibi az heceli kelimeler ile şiirin akıcılığı, iç mûsikisi, kafiyelendirilmesi kolaylaşır ve kulağa hoş gelen bir ritim ortaya çıkar. Çok heceli kelimeler, didaktik şiirde ve poemalarda mazur görülebilir. Bir lirik şiirde, bir epik manzumede ise akıcılığı yok eder ve bütün güzellikleri alıp götürür. Şiirde az heceli kelimelerin seçilmesi vazgeçilemez bir şarttır. Bundan yararlanmayan şair, çala kalem şiir yazıyor, demektir ki böyle yazılan şiirlerin kalıcı olması mümkün değildir. Bu sebepten çabuk ve çok yazmamak gerekir. Herşeye rağmen Bilal Laypan, Karaçay-Malkar şiirinde bir zirvedir ve Allah vergisi özellikleri olan bir yetenektir. Kendi ifadesiyle Karaçay-Malkar şiirinin “*Kazak Börüsü* = Yalnız Kurdu”dur. Heyecandan kabına sığmayan bir niteliğe sahiptir. Hak bildiği yolda uzlaşmaz, taviz vermez tutumuyla birçok da muarız kazanmıştır. Henüz 40 yaşında (1999) olan Bilal’in asıl olgunluk çağı şiirleri bundan sonra gelecektir.

²⁵ **Begiyalı Abdullah (Abdullah Begiy).** 1950 yılında sürgünde, Kazakistan’da dünyaya geldi. Yüksek edebiyat öğrenimi gördü. İlk şiir kitabı “*İgilikge İnanuv* = İyiliğe İnanma” 1979 yılında yayımlandı. Uzun zamandan beri Nalçik’te malkarca yayımlanan “Miñitav” dergisinin genel yayın yönetmenidir. Temiz ve sade bir üslubu vardır. Mısraları örerken kullanacağı kelimelerin seçiminde çok hassastır. Manzumeleri hem içerik hem de tekniği bakımından kendine has bir özellik taşır. Mesajlarını haykırarak değil de ima ederek, düşündürerek vermeye çalışır. Kafiyeden ziyade iç musikiye önem verir, ancak bu hususta Halimat kadar başarılı olduğu söylenemez. Komünist rejimin gevşemeye yüz tuttuğu yıllarda formasyon kazandığı için kendisinden önceki nesiller kadar “sovyetik olma” zorunluğu çekmediği muhakkaktır. Zaten onun şairlik şöhreti perestroyka yıllarına isabet eder. Değişik konularda manzumeler yazmıştır. Çocuklar için yazdıkları da bir hayli yekün tutar. Miñitav dergisinde Karaçay-Malkar’ın fikir, kültür ve düşünce hayatına yaptığı hizmet, sanatıyla yaptığı hizmetten daha fazladır. Ahmet Yesevî’nin Divan-ı Hikmet’ini manzum olarak Malkar şivesine aktarmış ve neşretmiştir. Keza, üstad Kâzım Meçü’nün manzumelerini de toplayarak ve çok güzel açıklamalar da ilave ederek yayımlamıştır. Bu konuda daha başka çalışmalarının da olduğunu biliyoruz. Abdullah Begiy hiç şüphesiz Karaçay-Malkar’ın genç kuşak şairlerinin en önde gelenlerindendir. son zamanlarda Türk dünyasında bir hayli tanınmıştır. Bu sebepten olacak ki yerel hükümet tarafından 1998 yılında Miñitav dergisinin genel yayın yönetmenliğinden uzaklaştırılmıştır. Abdullah’ın hazırladığı bir diğer eser de “*Malkar Poezyanı Antologiyası* = Malkar Şiirinin Antolojisi” isimli eserdir ki bunu araştırmacı arkadaşı Muradin Ölmez ile birlikte hazırlamıştır. Son şiir kitabı “*Bet* = Çehre” 1996 yılında yayımlandı. Abdullah Begiy, ulusal kimliğe verdiği önemle de halkı tarafından sevilen bir fikir ve sanat adamıdır.

²⁶ **Özdenlanı Albert (Albert Özden).** Sürgünde doğan şairler kuşağına mensuptur. Güçlü şairliğinin yanı sıra iyi bir bestekâr ve yorumcudur. Şiirlerinden birçoğunu bizzat besteleyip konserlerinde yorumlamıştır. Milli duygularla örülü bu güzel şarkılar özellikle genç neslin ağızından düşmüyor ve şöhreti Türk dünyasına da yayılmıştır. Muhaceretteki

Karaçay-Malkarlılar da Özden'in şarkılarını kasetlerden severek dinliyorlar. Kendisinin Türkiye'de, Eskişehir'de verdiği konserler büyük ilgi görmüştür. Ensrüman olarak gitar çalmaktadır. Şiirlerinde ve şarkılarının ezgilerinde memleket sevgisi, töreye bağlılık, sürgün yıllarının ıstırapları, komünist dikta rejiminin zulmüne uğrayan aydınlar, sıradan insanlar ve onların çektikleri çileler ön plana çıkar. Keza, çok içli ve güzel lirik şiirleri de vardır. Kendine haz bir ifade tarzı hemen farkedilir. Albert Özden Karaçay-Malkar'ın yaşayan şairleri arasında müstesna bir yere sahiptir.

²⁷ **Bayçoralanı Soslanbek (Soslanbek Bayçora).** Soslanbek de sürgün yıllarında doğan kuşağa mensuptur. Asıl şöhretini bilimsel araştırmalarıyla kazanmıştır. Kuzey Kafkasya'nın çeşitli yörelerinde, özellikle de Karaça-Makar'da 1500 yıl öncesine ait anıtlardaki yazıları deşifre ederek dünya çapında bir ün kazanmıştır. Bu alanda hazırladığı orijinal eseri "*Avrupa'nın Eski Türk Runik Abideleri*" adlı eserinin aslı rusçadır. Türkçeye çevrilerek Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıkmıştır. Soslanbek bilimadamlığının yanı sıra Karaçay-Malkar'da bilinen bir şairdir. Halk için sanat anlayışıyla birçok manzumeler kaleme alarak halkın ulusal kültürüne ve ulusal benliğinin güçlenmesine gayret etmiştir. memleket güzellikleriyle ilgili güzel peyzaj-lirik manzumeleri de vardır

²⁸ **Tabaksoyları Muhtar (Muhtar Tabaksoy).** Sürgünden Anavatana döndükten sonra dünyaya gelen ilk kuşağa mensuptur. Sürgünün ve sürgünde yok olan yakınlarının acı hikâyelerini dinleyerek büyüdüğü için mahut ideolojiye kendini kaptırmadı. eser vermeye başladığı yıllar da perestroykaya rastladığı için bir bakıma şanslı sayılır. Eskilerin, eserlerini devlet örgütleri aracılığıyla bastırabilmeleri için Sovyet rejimine zaman zaman övgüde bulunmaları kaçınılmaz zaruretti. Hatta, basımevlerinde kontrol komiteleri manzumelere müdahale ederek mısraları değiştirebiliyorlardı. Bu müdahaleye itiraz edenlerin eserleri basılmazdı. Tabaksoy'un nesli bu hadikapı yaşamadı. Şiirlerinde halkın çektiği acılar, azatlık fikirleri, ulusal benliğin güçlenmesi, memleket güzellikleri gibi temalar sıklıkla işlenmiştir. "Çocuk manzumeleri yazma" geleneğine o da uymuştur. Bütün şairlerde görülen bu müşterek özellik, düşünce ve ifade hürriyetinin olmamasından ileri gelse gerektir.

²⁹ **Sılpağarları Kulina (Kulina Sılpağar).** Karaçay'ın genç kuşak hanım şairlerinden. Lirik ve pastoral şiirleri duygu yüklüdür. Didaktik manzumeler ile çocuklar için de manzumeler kaleme almıştır. İlk şiir kitabını yayımlakabilmek için şart olan "rejime övgü" görevini o da iyi kötü yerine getirmiştir. Ama perestroykadan sonra yazdığı manzumeleri millî bir havaya bürünmüştür. 1997 yılında "*İlaçin* = Laçin" isimli bir çocuk dergisi yayımlamaya başladıysa da bilemediğimiz sebeplerle sonu gelmedi. Bu derginin ilk sayısını (başka da çıkmadı) inceleme fırsatı bulduk. Yazıların tamamı çocukların ulusal benliklerini güçlendirecek, kendi ulusal kültürlerini sevdirecek bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Kulina Sılpağar felsefi-lirik bir söylem tarzına sahiptir, zaman zaman Halimat'ı anımsatmaktadır. Bir kısım manzumelerinde *poésie pure* diyebileceğimiz bir seviye yakalayabilmiştir. Henüz sanat hayatının başında olmasına rağmen haklı bir üne kavuşan Kulina'nın Halimat gibi büyük bir şair ve yazar olacağına olan inancımızı burada ifade etmek istiyoruz.

NARTLARIN DEMİRCİSİ DEBET

- III -

Adilhan APPA

VIII. Kafkasya'da Hristiyanlık Kültürü

Hristiyanlık inancı K. Kafkasya bölgesinde, museviliğe göre daha tesirli olmuş ve daha geniş bir alana yayılmıştır. Yönetim merkezleri bugünkü Karaçay-Malkar Türkleri'nin yaşadığı, Kuban ırmağının çıkış bölgesinde bulunan Bulgar Türkleri, dönemin en güçlü devletlerinden olan Bizans ile iyi ilişkiler kurmak istiyorlardı. Bu yakınlıktan yararlanmak isteyen bizanslılar da onlara Hristiyan misyoner göndermekte gecikmediler. Süryani rahibi *Zacharias Rhetor* 537 yılında Kafkasya'da Arran Başpiskoposu Karduş'tun yönetiminde bir piskoposluk kurulduğunu, Piskopos Karduş'un huncayı (Hun dilini), yani Bulgar türkçesini öğrenerek, yedi yıl süren bir çalışmadan sonra 544 yılında Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil'i Hun diline (Bulgar türkçesine) çevirdiğini söylemektedir. Ancak, İncil'in Bulgar türkçesine çevrilmiş bu nüshası bugüne kadar bulunamamıştır [58].

Hazar Kağanlığında Musevilik inancının yeri, Kağan ve saray erkânıyla sınırlıydı. Halbuki, ülkesiniraları içerisinde Hristiyanlık, bilhassa Ortodoks mezhebi oldukça yaygındı. Bizanslılar bu yüzden 860 yılında "Slav Aziz"i (Apostol Aziz) diye adlandırılan Konstantin'i (Krill), Hazar Kağanlığının başşehri İtil'e göndermişlerdi [59].

Kuzey Kafkasya'da 150 yıldan fazla kalan ve bu bölgenin en kudretli kavmi olan Peçenek Türkleri'nin [60] büyük çoğunluğu Hristiyanlığı kabul etmişti [61]. Özellikle Kafkasya'daki çeşitli kavimlere karışarak yerleşik hayata geçen bir kısım Peçenek boyları Ortodoks ve Katolik mezheplerine mensuptular.

Kuzey Kafkasya'yı ve tarihte "Deşt-i Kıpçak" diye anılan bozkırları yüzyıllarca hakimiyetleri altında tutan Kıpçak (Kuman) Türkleri'nin büyük çoğunluğunun Hristiyan olduğu bilinmektedir. İbn Batuda, Deşt-i Kıpçak bölgesinde yaşayan Türklerin Hristiyan olduklarını ve Kerç limanında Hristiyan Kıpçaklardan yardım gördüklerini anlatır. 1334 yılında Altın Orda Devleti'nin başkenti Saray şehrini ziyaret eden İbn Batuda, şehirde yaşayan Moğolların ve Asların Müsliman; Kıpçak Türklerinin, Çerkeslerin ve Rusların Hristiyan olduğunu söylemektedir [62]. Altın Orda Devleti Hakanı Batu Han'ın oğlu Sartak [63] da Hristiyan idi. Bu yüzden sarayda bir de Hristiyan-Ortodoks piskoposluğu kurulmuştu [64].

58. Tekin, T. 1987. s. 1-2; Tavkul, U. 1996. s. 31; Erel, Ş. 1961. s. 30.

59. Kurat, A.N. 1972. s. 35-36.

60. Age. s. 59.

61. Age. s. 105.

62. İbn Batuda, 1986. s. 121.

63. "Sartak" ile "Shurtuk" sözleri arasındaki şekil benzerliği dikkat çekicidir.

64. Kurat, A.N. 1993. b. 86.

Kafkasya'da Ortodoks mezhebinin yanı sıra Katolik mezhebi de kendine hayat alanı bulmuştur. Cenevizli Hristiyan misyonerlerin Kafkasya'da cirit attıkları bilinmektedir. Hristiyan-Katolikliğin Papası, Kafkasya'ya ayrı bir önem vermiştir. Bu yüzden Vatikan'da "Hazar ve Çevresi" adlı bir bölüm kurulmuştur. Papa'nın talimatıyla çok sayıda Katolik misyoner Kuzey Kafkasya'yı baştan başa dolaşmıştır. Bu misyonerlerin faaliyetleriyle ilgili Vladikafkas, Stavropol ve Beştav'da çok sayıda yazılı kaynak bulunmuştur.

Kuzey Kafkasya'da kendisine oldukça kuvvetli bir hayat alanı bulan Hristiyanlık inancından, Karaçay-Malkarlıların da etkilenmemesi mümkün değildi. Karaçay-Malkarlıların eskiden Hristiyanlık dinine mensup olduklarını ileri süren ve bu konuda ilk görüş belirten L. İ. Lavrov'dur. Karaçay-Malkar'daki eski kilise harabelerinde çok sayıda Hristiyanlıkla ilgili kitaplar bulunduğunu söyleyen L. İ. Lavrov, Bizanslıların ve Gürcülerin etkisiyle, Karaçay-Malkarlıların Hristiyanlık inancını benimsediklerini ileri sürmektedir. Ona göre, önceleri Hristiyan olan Karaçay-Malkarlılar, Moğolların Kafkasya'yı istila etmesiyle ve dolayısıyla Gürcü ve Bizans'ın etkilerinin azalmasıyla, Hristiyanlık inancını yavaş yavaş kaybetmişler ve eski Türk şamanist inançları ön plana çıkarmaya başlamıştır [65].

Kafkasya'da yaşayan Alanlar da MS. X. yy'dan itibaren, Bizans'ın etkisiyle Hristiyanlığı benimsemişlerdir. Arab seyyahı Said el Mağribî, Alanların Hristiyan olduğunu söylemektedir [66]. Alanlar 300 yıl boyunca, bizanslı din adamlarının da çeşitli propaganda ve misyonerlik destekleriyle, Hristiyanlık inancını Kafkasya bölgesinde yaymışlardır. Hristiyan Alanların Kafkasya'da iki büyük dinî merkezi bulunuyordu. V. F. Miller, bunlardan birincisinin, karaçay'ın aşağı Arhız bölgesinde kurulduğunu, V. A. Kuznetsov da ikincisinin, bütün Kafkasya'nın en büyük dini merkezi olduğunu ve Malkar'ın Yukarı Çegem vadisinde kurulduğunu söylemektedir [67]. Karaçay bölgesinde, XI. yy'a ait Hristiyan Alanlardan kalma çok sayıda kilise, Malkar bölgesinde XIV-XV. yy'lara ait altından yapılmış bir haç, Holam, Bızın' ve Arhız bölgesinde Hristiyanazizlerinin kayalara çizilmiş tasvir freskleri ve üzerlerine haç sembolü çizilmiş kayalar bulunmuştur [68].

Hristiyanlık inancının Karaçay-Malkar Türklerinin yüksek tabakasında az da olsa kabul gördüğü bilinmektedir. Sözgelimi, Malkar prenslerinden Aydabol oğlu Artutay ile tahtından indirilen sabık Gürcü kralı I. Teymuraz, 1658 yılında, Rus Çarı Aleksey Mihayloviç'i ziyaret için Moskova'ya gitmişler; Aydabol oğlu Artutay burada, Rus çarı ve sabık Gürcü kralının intelkinleriyle Hristiyanlık inancını kabul etmiştir. Artutay kendi yurduna döndükten sonra, isa Peygamberin anısına "İssa Kala" adında bir kale inşa ettirmiş ancak kendisi bu kalenin son halini göremeden ölmüştür [69]. N. Kağıyeva, XIV-XV. yy'larda yaşadığı tahmin edilen Hazar kökenli karaçay-Malkar prensi Tram han'ın büyük bir intimalle Hristiyan olduğunu ileri sürmekte, Tram Han'ın küçük oğlu Soga'nın oğlunun adının da Hustos (Hristis) olduğunu söylemektedir [70].

Değişik tarihlerde, Kafkasya'da bulunan çok sayıda yabancı seyyah, misyoner ve araştırmacılar, Karaçay-Malkarlıların Hristiyanlık inancına mensup olduklarını ifade etmektedirler. 1654 yılında Kafkasya'da bulunan A. Lamberti şunları söylüyor: "*Karaçaylılar, Svanlar, Çikler ve çerkesler Hristiyanlardır. Ancak bunların tapınaklarına (kiliseler) gidip*

65. Curtubayev, M.Ç. 1991. s. 176.

66. Tavkul, U. 1996. s. 31.

67. Curtubayev, M. Ç. 1991. s. 179; Curtubayev M. Ç. 1994. s. 137.

68. Miziev İ. M. 1976. r. 12, 18, 30, 31; Miziev İ. M. 1991. r. 48, 50.

69. Bitirlanı, T, 1993. s. 25-27.

70. Kağıylanı N. 1993. s. 25-27.

baktığınızda, onların aslında Hıristiyanlıkla bir alakalarının olmadığı görürsünüz [71].”
1743 yılında Peterburg şehrinde bulunan Kabardey prenslerinden M. Utajukin ile A. Gilaksanov, Malkarlılar hakkında şunları söylüyorlar:

yilmaznevrul.net